

LAUSUNTO

Helsinki 12.5.2023

Sosiaali- ja terveysministeriö

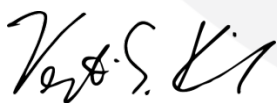
Viite: VN/1646/2020

Asia: Lausuntopyyntö sosiaaliturvakomitean välimietinnöstä

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry on valtakunnallisten sosiaali- ja terveysjärjestöjen kattojärjestö. SOSTE on sosiaali- ja terveyspoliittinen vaikuttaja ja asiantuntijajärjestö, joka rakentaa sosiaalisen hyvinvoinnin ja terveyden edellytyksiä yhteistyössä jäsenyhteisöjensä kanssa. SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry:n varsinaisina jäseninä on yli 240 valtakunnallista sosiaali- ja terveysalan järjestöä ja yhteistyöjäsenenä lähes 80 muuta sosiaali- ja terveysalan toimijaa.

Lisätietoja: erityisasiantuntija Anna Järvinen, anna.jarvinen@soste.fi, p. 050 586 5677

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry

Vertti Kiukas
pääsihteeri

SOSTE

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry
SOSTE Finlands social och hälsa rf
SOSTE Finnish Federation for Social Affairs and Health

www.soste.fi

1. Sosiaaliturvalainsäädännön yhtenäistäminen (välimietinnön ehdotukset 1 ja 2)

1.1 Aiheuttavatko etuuksien erilaiset hakajat ongelmia? Jos aiheuttavat, niin millaisia ja missä etuuksissa? Mitä mahdollisia vaikutuksia etuuksien hakuaikojen yhtenäistämisellä voisi olla?

Vaihtelevat hakajat voivat olla ongelmallisia erityisesti ihmisen kohdalla, joka tarvitsee monia eri etuuksia. Hänen voi olla vaikea hahmottaa kokonaisuutta ja eri aikataulua eri etuuksien hakemisessa. Erityisesti tämä aiheuttaa ongelmia henkilöillä, joilla on rajoitteita toimintakyvyssä ja jotka tarvitsevat erityistä tukea. Perusturvassa ennakoitavuus on erittäin tärkeää hakijan elämänhallinnan kannalta.

Hakuaikojen yhtenäistäminen selkiyttäisi järjestelmää ihmisten näkökulmasta. Yhtä perusturvaetuutta kohti siirtyminen edellyttää myös hakumenettelyjen yhtenäistämistä.

Eroja on erityisesti mahdollisuudessa hakea eri etuuksia takautuvasti. Esimerkiksi opintotuessa ei ole lainkaan takautuvaa hakumahdollisuutta. Opintotukea jää usein tämän vuoksi hakematta. Toisaalta takautuvan hakumahdollisuuden puute saattaa johtaa siihen, että opintotukea ja opintolainaa haetaan varmuuden vuoksi, jolloin sitä joudutaan palauttamaan myöhemmin.

Elatustukea voi tällä hetkellä hakea takautuvasti enintään kolmelta kuukaudelta. Tilanteessa, jossa lapsen elatussopimus on katkolla, ja jossa lastenvalvojalle pääsyä voi joutua odottamaan pidempään kuin kolme kuukautta, lapsen elatus voi vaarantua. Hakuaikojen yhtenäistämisessä on otettava huomioon tällaiset ulkoiset tekijät. Yhtenäistämisestä ei saa seurata heikennyksiä lapsen oikeuksien toteutumisen kannalta. Perhe-etuuksien takautuvia hakuaikoja, kuten esimerkin elatustuen hakuaikaa, olisi yhtenäistämisessä ennemmin syytä pidentää kuin lyhentää. Tämä on samalla esimerkki siitä, miten tärkeää on sovittaa etuudet ja palvelut yhteen.

Myös etuuksien erilaiset maksuajat vaikuttavat esimerkiksi siihen, että vuokraa ei saa maksettua kerralla, kun eri etuudet tulevat eri aikoina.

1.2 Aiheuttavatko etuuksien erilaiset tulo- ja palkkakäsitteet ongelmia? Jos aiheuttavat, niin millaisia ja missä tilanteissa? Mitä mahdollisia vaikutuksia tulo- ja palkkakäsitteiden yhtenäistämisellä voisi olla?

Erilaiset tulo- ja palkkakäsitteet aiheuttavat ongelmia ihmisille, jotka tarvitsevat useita etuuksia, sekä erityisesti niille henkilöille, joilla on kielellisiä ja hahmottamisen vaikeuksia. Tulojen ja niiden muutosten vaikutuksia on vaikea arvioida, jos ne vaikuttavat eri etuuksiin eri tavalla. Näin esimerkiksi keikkatöiden käteen jäävän hyödyn arvioiminen on vaikeaa. Ihmisen voi olla myös vaikea hahmottaa eri tuissa rajoja, joiden jälkeen nousseista tai laskeneista tuloista pitää ilmoittaa etuuden myöntäjälle.

Tulo- ja palkkakäsitteiden yhtenäistäminen selkeyttäisi kokonaisuuden hahmottamista ja helpottaisi ihmisten mahdollisuuksia arvioida esimerkiksi pienten tulojen vaikutusta etuuksiin ja tulojen kokonaisuuteen. Byrokratia- ja informaatioloukut vähenisivät, jos tulojen muutos ei vaikuttaisi eri tavalla eri etuuksiin.

Tulo- ja palkkakäsitteiden yhtenäistämisen yhteydessä tulisi käydä läpi nykyiset tulojen huomioimisen epäkohdat. Esimerkiksi tällä hetkellä perhehoitolain mukaiset veronalaiset kustannusten korvaukset katsotaan perhehoitajan tuloksi, vaikka ne on tarkoitettu hoidettavan kuluihin. Perhehoitajan hakiessa opintotukea tai perhehoitajan huollossa olevan lapsen hakiessa opintotukea, kustannusten korvaukset huomioidaan perhehoitajan tulona.

Myös perhehoidon palkkion ja työttömyysturvan sovittamiseksi tarvitaan käsitteiden selkeyttämistä: on täsmennettävä, mitä toimeksiantosopimussuhteisen perhehoitajan kohdalla tarkoittaa sivutoimisuus, päätoimisuus, oman työn tekeminen, yrittäjäksi tulkitseminen ja ansaintatarkoitus. Ansaintatarkoitusta tulisi soveltaa yhdenmukaisesti myös työkyvyttömyyseläkkeen tulorajoihin: esimerkiksi nykyjärjestelmässä perhehoidon palkkiota ei tulisi huomioida, jos tehtävää ei tehdä ansaintatarkoituksessa (vrt. työttömyysturva).

2. Toimeenpanon monimutkaisuus ja digitalisaation mahdollisuudet (välimietinnön ehdotukset 3 ja 4)

2.1 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotuksen 3 valmistelussa?

Ehdotuksessa kuvatun kokonaisuuden kehittäminen on tärkeää, jotta voidaan parantaa viranomaisten yhteistyötä ja tiedonkulkua. Tärkeää on, että asiakkaan asiointia helpotetaan ja hän ei joudu kuljettamaan omia tietojaan useaan kertaan ja eri viranomaiselta toiselle, vaan päätöksiä tehtäessä kaikki saatavissa oleva tieto olisi jo valmiiksi hyödynnettävissä. Esimerkiksi etuusehdotuksen (ks. vastaus kohtaan 12.2 B) edistäminen vaatii laajaa tietopohjaa. Samalla on huolehdittava tietoturvasta ja siitä, että ihmisillä pitää olla selkeä mahdollisuus seurata ja hallinnoida omia tietojaan ja niiden luovutusta.

2.2 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotuksen 4 valmistelussa?

Digitalisaation edistäminen on kannatettavaa, mutta samalla on huomioitava ne henkilöt, joilla ei ole osaamista, välineitä tai muuten mahdollisuuksia sähköisten välineiden käyttämiseen. Heille on tarjottava samat palvelut ja etuudet muilla tavoin. Lähtökohtana palvelujen kehittämisessä on oltava asiakaslähtöisyys. Palveluja testaamassa tulee olla riittävästi eri ikäisiä ja erilaisen taustan omaavia ihmisiä.

Esimerkiksi ehdotetun kansallisen työ- ja toimintakyvyn sähköisen itsearviointivälineen kohdalla ihmisillä tulee olla mahdollisuus saada tukea tällaisen itsearviointivälineen käyttöön, jotta mahdollisimman moni pystyisi siitä hyötymään. Niille, joille sähköinen asiointi ei systä tai toisesta onnistu, pitää olla vastaava palvelu saatavilla muuten.

3. Työkykyyn ja työkyvyttömyyteen liittyvät etuudet (välimietinnön ehdotukset 5, 6 ja 7)

3.1 Onko eri etuuksia ja eläkkeitä koskevien lakien työkyvyttömyyden käsitteissä epätarkoituksenmukaisia eroja ja jos kyllä, niin millaisia?

Selkeä ero työkyvyttömyyden käsitteessä on esimerkiksi sairauspäivärahassa sekä kuntoutustuessa ja työkyvyttömyyseläkkeessä. Työkyvyttömyyden käsitteiden erot tulevat esiin esimerkiksi tilanteissa, joissa ihmisen sairauspäivärahakausi kuluu umpeen, mutta sen jälkeen kuntoutustukea tai työkyvyttömyyseläkettä ei myönnetä. Tämä on vaihe, jossa osa ihmisistä jää väliinputoajiksi. Vaikka ihminen on todettu niin sairaaksi, että hänelle on ollut oikeus sairauspäivärahaan, ja terveydentilassa ei ole tapahtunut muutosta, ei hän täytä työkyvyttömyyseläkkeen työkyvyttömyyden määritelmää.

Ristiriitaista on, että esimerkiksi kuntoutustuen hakuajalla ihmisen on haettava työttömyysturvaa, jos sairauspäivärahakausi on päättynyt. Ainut muu vaihtoehto toimeentulolle on pudota kokonaan toimeentulotuelle.

Yksi keskeisimmistä pitkäaikaissairaiden henkilöiden kohtaamista ongelmista etuusjärjestelmässä on, että osaa toimintakykyä alentavista sairauksista ja vammoista ei asianmukaisesti huomioida sairaus- ja työkyvyttömyysetuuksien ratkaisukäytännöissä. Jopa pitkälle toisten ihmisten avun varassa eläviä ihmisiä voidaan pitää työkykyisinä. Ongelma koskee sekä sairauspäivärahaa että määräaikaista ja pysyviä eläke-etuuksia.

Osa sosiaaliturvan hakijoiden sairauksista ja vammoista sivuutetaan riippumatta niiden toimintakykyä alentavasta vaikeusasteesta ja vaikka työkyvyttömyys olisi ilmeinen hoitavan lääkärin näkökulmasta. Joidenkin ihmisten kohdalla diagnoosin puute tai toimintakyvyn aleneman huomioimatta jättäminen estävät sairauteen tai työkyvyttömyyteen liittyvien etuuksien saamisen, vaikka henkilö on selkeän oireiston ja toimintarajoitteen vuoksi työkyvytön. Osa sairauksista tai toimintakyvyn alenemista on myös sellaisia, että selkeää diagnoosia ei löydy tai sen selvittäminen kestää kauan. Erityisesti pitkäaikaistyöttömissä on tosiasiasa työkyvyttömiä henkilöitä, joilla voi olla hyvin heikko toimintakyky.

Työkykyä ja työkyvyttömyyttä määritellään eri laeissa eri tavoin. Työkyky suhteutuu haettavan etuuden mukaisesti esim. hakijan entiseen työhön tai kykyyn tehdä jossakin määrin jotakin työtä. Työkyky ei ole yksiselitteinen lääketieteellinen diagnoosi, vaan se perustuu arvioon. Ristiriitoja aiheutuu, kun hoitavan tahon, vakuutuslääkärin ja/tai asiakkaan oma arvio työkyvystä ei vastaa toisiaan.

Työkyvyn arviointia on kehitettävä. Monet päätökset perustuvat vuosien varrella syntyneisiin toimintakäytäntöihin ja tulkintatapoihin, jotka pitäisi tehdä ymmärrettäviksi ja läpinäkyviksi kaikille osapuolille. Lakia muuttamalla pystytään vaikuttamaan vain rajallisesti näihin käytäntöä ohjaaviin toimintatapoihin. Tarvitaan yhteistä keskustelua esimerkiksi siitä, millaista

ponnistelua pitkäaikaissairaalta tai joustoa työnantajalta on kohtuullista odottaa, jotta työnteko on mahdollista osatyökykyiselle.

Tilanteissa, joissa selkeää diagnoosia ei ole helppo löytää, ihmisen omilla kuvauksilla arjesta tulisi olla enemmän painoarvoa. Esimerkiksi väsymysoireyhtymässä ja monissa neurologisissa oireissa on vaikea osoittaa sairautta nykyisin tutkimusmenetelmin. Diagnoosien lisäksi tulisi tarkastella yksilöllisesti henkilön tosiasiallista toimintakyvyn alenemaa. Esimerkiksi monisairaiden kohdalla pitäisi huomioida sairauksien kokonaiskuorman vaikutus toimintakykyyn, eikä arvioida vain kutakin diagnoosia sinällään.

Opintotukeen ei liity juuri minkäänlaista opiskelukyvyn heikkenemiseen liittyvää joustoa. Etuusjärjestelmä ei tunnista opiskelukyvttömyyden käsitettä, mikä on merkittävä puute työ- ja opiskelukyvttömyyden määritelmien kokonaisuudessa. Tämän seurauksena opintotuen sekä työkyvyttömyysetuuksien välillä on laaja harmaa alue, jossa opiskelijoiden toimeentulon turva ja opiskelukyvyn tuki ovat heikkoja. Työkyvyttömyyden määritelmässä olisi tarpeen arvioida myös opiskelukyvyn määritelmää ja kehittää palvelu- ja etuusjärjestelmää niin, että ne pystyvät vastaamaan paremmin myös opiskelukyvyn heikkenemiseen.

3.2 Mitä muutoksia lainsäädäntöön (erityisesti etuus- ja palvelulainsäädäntö) tulisi tehdä, jotta lainsäädäntö tukisi työ- ja toimintakyvyn ylläpitämistä ja parantamista sekä olemassa olevan työkyvyn hyödyntämistä?

Työkyvyttömyyden ja sairauden perusteella myönnettävien etuuksien etuusoikeuden arviointia tulisi kokonaisuudessaan kehittää epäedullisessa asemassa olevien sairauksien huomioimiseksi. Tämä koskee niin lainsäädäntöä, toimeenpanoa kuin valitusasteita. Kun ihminen on asianmukaisella etuudella, tukee se myös hänen kuntoutumistaan. Oikealla etuudella, oikean palvelun piirissä pitkäaikaissairaana henkilön kuntoutuminen ja jäljellä oleva vähäisen työkyvyn hyödyntäminen tapahtuisivat juridisesti turvatussa asemassa lainsäätäjän tarkoittamalla tavalla.

Etudet ja palvelut tulisi turvata ihmisille koko sairastamisen ajan. Sairauspäivärahakautta on pidennettävä niin pitkäksi aikaa kuin sairauden kestäessä on tarpeen. Monesti olisi parempi, että sairauspäiväraha voisi jatkua ilman leimaavaa eläkettä silloin, kun kuntoutuminen on mahdollista.

Sosiaaliturvan tulisi jatkossa huomioida paremmin myös kriisitilanteet, jotka voivat tehdä aiemmin työkykyisen ihmisen äkillisesti työkyvyttömäksi. Tällaisia ovat muun muassa lapsen tai puolison kuolema. Lapsensa tai puolisonsa menettäneiden sairauslomakäytännöt ja sairausetuudet tulisi yhdenmukaistaa ja sureville turvata oikeus riittävään sosiaaliturvaan siitä huolimatta, ettei suru ole sairaus. Jos suruun ei saa tukea ja riittävää turvaa, se voi heijastua suurempina työkyvyn vajeina tulevaisuudessa. Suomeen tulisi säätää Tanskan mallin mukainen

kuuden kuukauden ansiosidonnaisesti korvattu suruvapaa alaikäisen lapsensa menettäneille vanhemmille.

Opintotuen ja sairauspäivän välisellä harmaalla alueella olevien opiskelijoiden toimeentulon turvaa tulisi vahvistaa ja helpottaa etuuksien välisiä siirtymiä. Tarpeellista olisi myös arvioida, voitaisiinko työkyvyttömyysetuuksissa kehittää opiskelukyvyn arviointia. Opiskelukyvyn heiketessä opiskelijoilla tulisi olla tarjolla tarvittavia palveluita ja etuus, jonka avulla opiskelukyvyn palautumista tuetaan. Usein opiskelukyvynsä suhteen vaikeuksiin ajautuneen opiskelijan kohdalla tilanne kehittyy siihen saakka, kunnes opiskelijan opintotuki lakkautetaan opintojen riittämättömän etenemisen seurauksena ja hän tulee toimeentulotuen, työkyvyttömyysetuuden tai jonkin muun etuuden ja/tai sosiaalipalveluiden piiriin. Tässä tilanteessa palvelut ja tuki saattavat olla jo yli vuoden myöhässä. Sekä korkeakoulun että YTHS:n palveluiden saatavuus on riippuvainen opiskelijan läsnäolevaksi ilmoittautumisesta, joten poissaolevat opiskelijat eivät ole niihin oikeutettuja. Tämä on otettava huomioon työkyvyttömyysetuuksiin sidottavien palveluiden suunnittelussa.

Ihmisten toimintakyvyssä esiintyy vaihtelua. He voivat olla ajoittain työkykyisiä, mutta sairauden pahenemisvaiheessa osa- tai täysin työkyvyttömiä. Tällaiset tekijät tulee paremmin huomioida etuuksissa sekä palveluita suunniteltaessa. Osatyökykyisyyskäsitettä tulee tarkastella laajasti ihmisen elämäntilanteiden mukaan muuttavana, jolloin osatyökykyisyydestä voidaan siirtyä välillä kokoaikaiseen työhön ja takaisin. Osatyökykyisyyskäsitteessä tulee olla laaja liukuma työhön osallistumisen suhteen niin, että työkykyisyyden vaihtelut ymmärretään osaksi osatyökykyisyyttä.

Jos halutaan hyödyntää kaikkien ihmisten jäljellä oleva työkyky, tulisi vain osa-aikaiseen työhön kykeneville työttömille löytyä paremmin paikka etuus- ja palvelujärjestelmässä. Tällä hetkellä työttömyysturvaan on oikeutettu vain kokoaikatyötä vastaanottava työtön. Myös työkyvyttömiksi todetuille tulisi mahdollistaa TE-palveluita, jos asiakas itse kokee, että työkyvyttömyydestä olisi pienikin mahdollisuus ulos. Tällä hetkellä heillä ei esimerkiksi ole mahdollisuutta lähteä kokeilemaan omaa työkykyään kuntouttavaan työtoimintaan ja saada kulukorvausta.

Työkykyyn ja työkyvyttömyyteen liittyvien etuuksien yhteensovittamista ansiotulojen kanssa tulee yksinkertaistaa ja joustavoittaa. Lineaarisen mallin kehittämistä työkyvyttömyyseläkkeisiin tulee jatkaa.

Tällä hetkellä etuuksien, esimerkiksi kuntoutustuen, sairauspäivärahan ja työttömyysturvan välillä liikuttaessa saattaa tulla pitkiäkin tulokatkoja. Esimerkkinä sairauspäivärahan hakuaika: ihmisen täytyy olla riittävän sairas saadakseen sairauspäivärahaa, mutta riittävän terve ollakseen valmis vastaanottamaan kokopäivätyötä, jotta voi saada sairauspäiväraha-hakemuksen käsittelyssä olon ajalta työttömyysturvaa. Tällaiset riskit etuuden menetykseen aiheuttavat palvelun välttämistä, mikä taas aiheuttaa sen, että ihminen ei saa

edistettyä tilannettaan kohti oikeaa palvelua ja etuutta sekä työmarkkinoita. Katkosten vaikutukset elätettäviin lapsiin tulisi myös ottaa huomioon.

Palveluiden tarkoituksena on tukea yksilöä elämän eri vaiheissa ja auttaa siirtymään eteenpäin nivelkohdissa. Tämä edellyttää, että tarvittavia palveluita on saatavilla ja saavutettavissa. Muun muassa työttömien terveystarkastusten toteutuminen tulee varmistaa niin, että ne toteutetaan työ- ja toimintakyvyn alkuselvittämisen ja jatko-ohjauksen kannalta tarkoituksenmukaisesti.

Nykyistä useampiin palveluihin tulisi mahdollistaa pääsy matalalla kynnyksellä ilman diagnoosia ja ikärajaa, jotta oikea-aikainen apu ei viivästy. Esimerkiksi terapiatakuun toteuttaminen toisi matalan kynnyksen psykososiaalisen hoidon ihmisten saataville ilman, että tarvitaan psykiatrinen diagnoosi. Samoin laajempi kuntoutustakuu, joka määrittelisi kuntoutukseen pääsyn määräajat hoitotakuun tapaan, auttaisi varmistamaan, että ihmiset pääsevät oikea-aikaisesti tarvitsemiensa palvelujen piiriin. Kelan vaativan lääkinnällisen kuntoutuksen 65 vuoden yläikäraja rajaa tällä hetkellä ihmisiä tosiasiallisesti kuntoutuspalvelujen ulkopuolelle. Palvelujen monikanavaista rahoitusta pohtivassa jatkotyössä tulee selvittää, millä toimilla ihmisille pystytään toimivimmin järjestämään heidän tarvitsemansa palvelut.

On syytä myös arvioida sosiaalihuollon ja terveydenhuollon lainsäädännön muutostarpeet sekä tehdä ehdotukset tavoitteiden edellyttämistä säädösmuutoksista siten, että työ- toimintakyvyn edistäminen ja tuki sote-keskuksissa muodostavat asiakaslähtöisen, vaikuttavan ja saumattoman prosessin. Ennaltaehkäisevät ja yksilölliset palvelut, osaamisen vahvistaminen sekä työvoimapalveluiden parempi integrointi palveluihin parantavat työllistymisen mahdollisuuksia.

Lainsäädännön tulisi velvoittaa työ- ja toimintakyvyn selvittämiseen ja palveluohjaamiseen vankeusaikana, jotta vankilasta vapauduttua yhteiskuntaan kiinnittyminen olisi helpompaa. Rangaistuksesta vapautuvilla, erityisesti vangeilla, on erilaisia ja laajoja, usein tutkimattomia toiminta- ja työkyvyn vajauksia sekä oppimiseen liittyviä vaikeuksia. Vapautuvan vangin kohdalla tulisi hyvinvointialueella ja kunnalla olla velvollisuus selvittää monialaisessa yhteistyössä kuntalaisen työ ja toimintakyky ennen vapautumista. Jatkohoito ja -kuntoutus tulisi järjestää jo vankila-aikana.

3.3 Komitea ehdottaa arvioitavaksi mahdollisuuksia liittää työkykyyn ja työkyvyttömyyteen liittyviin etuuksiin kannustimia ja velvoitteita osallistua palvelutarpeen arviointiin ja yhdessä asiakkaan kanssa sovittaviin palveluihin. Ehdotuksen mukaan palvelujen saatavuus ja saavutettavuus tulee huomioida. Mitä palveluja ehdotetun arvioinnin tulisi koskea?

Velvoitteiden lisäämisen sijaan palveluihin osallistuminen on varmistettava laadukkailla ja oikea-aikaisilla palveluilla, joihin ihmiset haluavat osallistua. Palveluihin pakottaminen

sanktioiden uhalla ei useinkaan rakenna ihmisten motivaatiota toivotulla tavalla. Velvoittaminen erilaisiin palveluihin ilman omaa motivaatiota ja toimijuutta aiheuttaa ihmisille ohitetuksi tulemisen kokemuksia.

Erityisesti heikoimmassa asemassa olevien ihmisten oikeudet on turvattava. Etuuskien ja palvelujen vastikkeellisuus ei saa tehdä niistä tosiasiallisesti syrjiviä. Ehdot eivät saa olla ihmisen terveydentilan, toimintakyvyn tai työkyvyn kannalta kohtuuttomia, eikä kielitaidon tai digitaitojen ja -välineiden puute saa asettaa ketään eriarvoiseen asemaan.

Palveluihin osallistumisen sanktioiminen on kohtuutonta erityisesti tilanteissa, joissa palveluita ei tosiasiallisesti ole saatavilla, tai esimerkiksi lastenhoitoa ei ole tarjolla palvelun ajaksi. Tällä hetkellä ongelmana on usein se, että ihmiselle ei ole tarjolla mitään palvelua, johon hän toimintakykynsä puitteissa voisi osallistua. Lisäksi monet palvelut ovat maksullisia. Esimerkiksi kuntoutuspsykoterapia on monen tavoittamattomissa korkean omavastuuosuuden takia.

Palvelujen saatavuutta ja saavutettavuutta tulee arvioida muun muassa työllisyys-, sosiaali- ja terveydenhuollon, kuntoutus- ja koulutuspalvelujen osalta.

4. Työttömyysturva, työllisyyden edistäminen ja osittainen työllistyminen (välimietinnön ehdotukset 8 ja 9)

4.1 Komitea ehdottaa, että työmarkkinatuen toimivuutta ja uudistamistarpeita selvitetään tilanteissa, joissa työmarkkinoille pääsy tai niille palaaminen on vaikeutunut. Mitä tilanteita ehdotetun selvityksen tulisi koskea?

Selvityksessä tulisi tarkastella erityisesti niiden henkilöiden tilanteita, jotka ovat olleet pitkään työmarkkinatuen varassa tai joiden tilanteessa tunnistetaan heti etuuden piiriin tultaessa työllistymistä vaikeuttavia seikkoja.

Työmarkkinoiden käytettävissä olemisen tulkintaa tulisi laventaa. Se on tällä hetkellä tiukka ja TE-palveluiden asiantuntijalla on harkintavalta asiassa. Tilanne on epäselvä ja vaikeasti ennakoitava asiakkaan kannalta. Tämä vaikuttaa niin, että ihmiset eivät uskalla olla aktiivisia.

Työmarkkinatuen saajille tulisi tarjota enemmän tukea ja mahdollisuuksia osaamisen päivittämiseksi. Opiskelua tulisi entisestään helpottaa ja siihen kannustaa. Oppisopimusjärjestelmää sekä muita erilaisen oppimisen ja tutkinnon saamisen tapoja tulisi kehittää. Myös itse hankitun osaamisen tunnistamista ja tunnustamista tulisi kehittää.

TE-palvelujen ja terveystalveluiden yhteistyötä tulisi tiivistää. Kulukorvauksen TE-toimiston järjestämiin toimenpiteisiin tulisi olla nykyistä korkeampi, jotta se mahdollistaisi liikkumisen ja lämpimän aterian.

Työmarkkinatuen varassa on ns. työkyvyttömiä työttömiä. Työttömyysturva ei heidän kohdallaan vastaa tarkoitustaan. Tällaisissa tilanteissa tarvitaan räätälöityjä moniammatillisia

työ- ja toimintakykyä vahvistavia palveluita ja uudelleenkoulutusta, jotka huomioivat myös henkilön oireet ja sairaudet sekä mahdolliset työnantajat. Lainsäädäntöä tulisi kehittää niin, että tosiasiallisesti työkyvyttömät siirrettäisiin työttömyysetuudelta jollekin toiselle etuudelle, kuten eläkkeelle, tai jonkin toisen palvelun, esimerkiksi kuntoutuksen, piiriin. Voisi myös olla tarpeen luoda jonkinlainen ”välimuototuki”, joka vastaisi niiden henkilöiden todellista tilannetta, joilla työkykyä on vähän jäljellä.

Työmarkkinatuen saajien osallisuutta tulisi tukea laajemmin. Eri paikkakunnilta löytyy esimerkkejä keinoista tähän: mm. hyvinvointilähete, Kaiku-kortti ja Aktiivipassi. Ihmisille pitää myös tarjota tukea matkoihin, jotta he pääsevät osallistumaan näihin palveluihin.

Lapsiperheiden vanhempien kohdalla työllistymiseen vaikuttaa työn ja perheen yhteensovittamisen haasteet. Erityisesti yhden vanhemman perheiden vanhemmilla on haasteita työssäkäynnissään, erityisesti silloin kun työtä on epätyypillisinä aikoina. Työllistymistä edistäviä palveluita olisikin ajateltava paljon TE-palveluita laajemmasta näkökulmasta. Palvelut tulisi toteuttaa niin, että ne vastaavat myös yhden vanhemman perheiden ja epätyypillistä työaikaa tekevien vanhempien ja heidän perheidensä tarpeisiin. Varhaiskasvatusta pitää olla tarjolla vanhempien työssäoloajan edellyttämä aika ja vuorohoitoon olla aito mahdollisuus kaikilla sitä tarvitsevilla perheillä. Pienille koululaisille tulee järjestää riittävästi aamu- ja iltapäivätoimintaa ja peruskoulua käyville erityislapsille näiden tarpeen mukaista toimintaa. Lapsiperheiden kotipalvelua tulee olla aidosti saatavilla. Myös lasten vuoroasumista tukevat ratkaisut voivat nostaa yhden vanhemman perheiden vanhempien työllisyyttä, koska ne auttavat tasaamaan arjen hoivavastuuta vanhempien kesken.

Myös etuuksissa tulisi huomioida se, että on erilaisia perhetilanteita, joissa ei pystytä koko-aikaiseen työhön, mutta joissa osa-aikatyö voisi onnistua. Riippumatta vanhemman omasta työkyvystä, voi perheen ja työn yhdistäminen tietyissä tilanteissa edellyttää osa-aikaista työskentelyä. Osa-aikatyö myös auttaa pääsemään eteenpäin ja saamaan tulevaisuudessa täysiaikaisemman työsuhteen.

Työmarkkinatuen toimivuutta arvioitaessa tulisi tarkastella myös rangaistusta suorittavien vankien ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden tilannetta. Vankeusrangaistusta suorittavalla ei pääsääntöisesti ole oikeutta työttömyysetuuteen, koska hän on estynyt olemasta työmarkkinoilla. Tukea tulisi kehittää niin, että vankilan ulkopuolella työvoimapolitiiseen koulutukseen tai omaehtoiseen opiskeluun osallistuva vanki voisi saada työmarkkinatukea riippumatta siitä, missä vaiheessa koulutus on aloitettu. Avolaitoksessa vanki voi myös päästä työkokeiluun, mutta työkokeilun ajalta ei ole oikeutta työmarkkinatukeen vaan ainoastaan ylläpitokorvaukseen jälkikäteen. Etuuden puute muodostuu käytännön esteeksi. Avolaitoksesta työkokeilussa vankilan ulkopuolella olevalla vangilla tulisi olla oikeus myös työmarkkinatukeen. Näin tuettaisiin kohti työelämää siirtymistä.

5. Opiskelu ja osaamisen kehittäminen (välimietinnön ehdotukset 10, 11 ja 12)

5.1 Komitea ehdottaa, että etuusjärjestelmän tulee tukea ihmisten jatkuvaa oppimista ja edistää osallistumisen tasa-arvoa. Miten etuusjärjestelmää tulisi uudistaa, jotta se parantaisi osallistumisen tasa-arvoa ja tukisi jatkuvan oppimisen palvelujärjestelmän uudistamista?

Tukimuotojen joustavuutta tulisi parantaa niin, että ne vastaisivat paremmin ihmisten yksilöllisiä tarpeita ja mahdollistaisivat esimerkiksi osa-aikatyön ja opiskelun yhdistämisen. Tutkintoa pienempien koulutuskokonaisuuksien hyödyntämistä tulisi lisätä. Etuusjärjestelmää voisi laajentaa sisältämään erilaisia tukimuotoja, jotka auttavat ihmisiä jatkuvassa oppimisessa. Tämä voisi sisältää esimerkiksi koulutussopimukset, joissa työntekijät voivat hankkia uusia taitoja samalla kun työskentelevät, tai henkilökohtaiset koulutustilit, jotka antavat ihmisille enemmän valtaa määrittää oman oppimisensa tavoitteet.

Jatkuvan oppimisen mahdollisuuksia tulee lisätä välityömarkkinatoimijoiden palveluissa, kuten työpajoilla sekä muissa työllisyyttä edistävissä palveluissa. Kertyneen osaamisen tunnistaminen ja sen osoittaminen tukee sekä kouluttautumista että edistää työllistymistä.

Oppimisen vaikeudet ovat yksi suurimmista työelämästä syrjäyttävistä tekijöistä. Työikäisistä yli 10 prosentilla on todettu oppimisvaikeus, ja tämän lisäksi yli 10 prosenttia kokee työssä haittaavaa oppimisen vaikeutta. Oppimisen tuki sekä työssä että työelämän ulkopuolella olisi yksi tehokkaimmista ja nopeimmin vaikuttavista työllisyyttä edistävistä toimista. Tällä hetkellä oppimisen tuen palveluita työikäisille ei ole. Niitä olisi kehitettävä edistämään oppimisvaikeuksia tai oppimista vaikeuttavia neuropsykiatrisia vaikeuksia kokevien mahdollisuuksia osallistumiseen ja jatkuvaan oppimiseen.

5.2 Komitea katsoo, että koulutukseen hakeutumisen tulee olla ensisijaista vailla ammatillista tutkintoa oleville nuorille. Miten nuorten sosiaaliturvaa tulisi uudistaa, jotta etuus- ja palvelujärjestelmien monimutkaisuus ja niiden sisälle asetetut kannustimet eivät aiheuttaisi koulutuksen tai muiden palvelujen ulkopuolelle jäämistä tai jättäytymistä?

Nuorten velvollisuus hakea koulutukseen on ajatuksena ymmärrettävä, mutta käytännössä usein toimimaton. Pelkkä velvoite ei motivoi sellaista nuorta, jolla ei ole halua tai kykyä osallistua koulutukseen. Tulisi huomioida, että niiden nuorten kohdalla, joilla on muutenkin haasteita elämässä, saattaa velvoite ennemminkin ajaa nuoria toimeentulotuelle ja siten syventää syrjäytymistä. Oikea-aikaisilla ja tarpeen mukaisilla palveluilla nuoria voidaan tukea kohti koulutusta ja työelämää paremmin kuin sanktioilla.

Työttömyysturvan vailla ammatillista koulutusta olevien nuorten viiden kuukauden odotusaika on sosiaaliturvajärjestelmässämme poikkeus, jota on vaikea perustella. Se aiheuttaa osaltaan toimeentulotuen tarvetta. Työttömyysturvan alle 25-vuotiaita syrjivät ikäraajat tulee poistaa ja nuoria tulee kannustaa ja motivoida koulutukseen palvelujärjestelmän kautta.

Erityisesti nuoret, joilla on elämänhallinnan puutteita, sosiaalisten ongelmia tai yleisen elämän suunnan puutteita, kaipaavat tukea ja motivointia opiskelemaan siirtymisessä. Heidän kannustimiaan opintojen aloittamisessa heikentää myös opintorahan matala taso. Nämä nuoret tulisi saada varhaisemmassa vaiheessa palvelujen piiriin. Opintoetuuksien riittävä taso vähentäisi kannustinloukkuja opiskelemaan siirtymisessä.

Työllisyys- ja koulutuspalvelut sekä Ohjaamoiden ja nuorisotyön palvelut on sovittava yhteen ja räätälöitävä mahdollisimman tarkoituksenmukaisesti. Monialaista työtä on tehtävä nuorten omista lähtökohdista lähtien. Usein työttömällä nuorella on muitakin vaikeuksia kuin koulutuksen tai työn puute. OECD:n vuonna 2020 julkaisema raportti kiinnitti huomiota nuorten pitkäaikaistyöttömien vähäisen koulutuksen ohella myös mielenterveysongelmiin. Nuorten mielenterveysongelmiin on puututtava jämäkämmin esimerkiksi terapiatakuun avulla.

Oppivelvollisuuden pidentäminen on ollut oikeansuuntainen askel. Lisäksi myös niille oppivelvollisuusikänsä jo ohittaneille nuorille, joilla ei vielä ole ammatillista tutkintoa, pitää tarjota lisää tukea. Tarvitaan riittävästi koulutuspaikkoja, monimuotoisia tapoja opiskella ja koulutuksen resursseista huolehtimista. Väliin pudonneet nuoret aikuiset kaipaavat valmentavaa otetta sekä opinnoissa että työelämään siirtyessään.

5.3 Komitea ehdottaa selvitettäväksi edellytyksiä käynnistää opintotukijärjestelmän kokonaisuudistus. Millainen opintotukijärjestelmän uudistus tukisi opiskeluajan toimeentuloa, sujuvaa opiskelua, tavoiteajassa valmistumista ja opiskelijan hyvinvoinnin ja jaksamisen kannalta mielekästä opintopolkua?

Opiskelijoiden tukijärjestelmän kokonaistarkastelu on kannatettavaa. Viime vuosina uudistuksia on tehty yksittäisinä toimina, yleensä leikkauksina. Kokonaistarkastelua puoltaa myös se, että viime vuosina on tehty isoja uudistuksia myös koulutuspolitiikan saralla, mm. todistusvalinta, ensikertalaisikiintiöt ja oppivelvollisuuden pidentäminen.

Selvitystä ei pitäisi toteuttaa pelkästään opintotukea koskevana selvitystyönä vaan siinä on arvioitava opiskelijoiden etuuksien kokonaisuutta laajemmin. Uudistuksessa tavoitteena tulisi olla opiskelijoiden tuen riittävä taso ja kesto koko opiskelujalle.

6. Lasten ja perheiden sosiaaliturva (välimietinnön ehdotukset 13, 14 ja 15)

6.1 Komitea ehdottaa työryhmän perustamista lapsilisän uudistamiseksi. Mitä lapsilisäjärjestelmän eri uudistusvaihtoehtojen valmistelussa ja arvioinnissa tulisi ottaa huomioon?

Työryhmän perustaminen lapsilisän uudistamiseksi on kannatettavaa. Myös järjestöt on otettava mukaan uudistustyöhön. Uudistus on toteutettava säilyttäen lapsilisän perusidean kaikille lapsiperheille kuuluvasta perhekustannusten tasaamisesta ja niin, että se tukee

lapsiperheköyhyyden vähentämistä. Eri uudistusvaihtoehdoista tulee tehdä huolelliset lapsivaikutusten arvioinnit. Lapsen edun tulee olla etusijalla kaikissa päätöksissä.

Lapsilisä tulee ulottaa maksettavaksi siihen saakka, kun lapsi täyttää 18 vuotta. On tärkeää huolehtia siitä, ettei muutos heikennä alle 18-vuotiaiden opiskelumahdollisuuksia. Lapsilisä tulee sitoa indeksiin, jotta tuen ostovoiman heikkeneminen pysäytetään ja lisäksi tulee laatia pitemmän ajan suunnitelma tuen reaaliarvon korottamiseksi.

Perheiden monimuotoisuus on huomioitava ja kehitettävä lapsilisää niin, että esimerkiksi lasten vuoroasuminen mahdollistuu ja pienituloisten perheiden tarpeisiin kohdentuvat riittävät sosiaaliturvaetuudet erilaisissa perhetilanteissa.

Lapsilisän tulisi tulevaisuudessa olla mahdollista jakaa niiden elatusvastuullisten kesken, joiden kanssa lapsi asuu, joko kaikki yhdessä tai vuoroasumisjärjestelyllä. Uudistus on kuitenkin toteutettava siirtymäajalla, jotta ei ylikuormiteta jo kuormittunutta lastenvalvojajärjestelmää. Lapsilisät käytännössä sisältyvät jokaiseen elatussopimukseen ja kaikki sopimukset täytyisi muokata, jos lapsilisää alettaisiin maksaa osissa kaikille elatusvelvollisille. Vuoroasumistilanteessa lapsilisän puolittamisen köyhyysvaikutukset tulisi arvioida ja huomioida osana perheiden etuuksien kokonaisuutta.

Lapsilisäjärjestelmän uudistuksessa on tärkeä säilyttää sellaiset elementit, jotka tosiasiallisesti tasaavat perheiden kustannuksia ja vähentävät lapsiperheköyhyyttä. Tarvetta yksinkertaistaa lapsilisää ja poistaa sisaruskorotukset on perusteltu monimuotoisten asumistilanteiden paremmalla huomioimisella. Näissä tilanteissa sisaruskorotusten määrittely on vaikeaa. Uudistuksessa tulee korotusten (yksinhuoltajakorotus, sisaruskorotus) roolia arvioida huomioiden pienituloisten lapsiperheiden tilanteet ja tuen tarve. Monilapsisilla perheillä ja yksinhuoltajaperheillä on muihin verrattuna suurentunut köyhyysriski. Yksinhuoltajakorotus on edelleen perusteltu tasaamaan yhden vanhemman perheiden ja muiden perheiden tuloeroja ja vähentämään näin lapsiperheköyhyyttä. Yksinhuoltajakorotuksen määräytymisperusteita voidaan tarkastella. Vankien osalta tulisi korjata epäkohta, että tällä hetkellä vankeusaikana yksinhuoltajakorotus huomioidaan vain avopariensa osalta, ei naimisissa olevien perheiden osalta.

Samassa yhteydessä tulee huomioida, että köyhyysriski on suurempi myös pienten lasten perheissä. Tilannetta voitaisiin parantaa korottamalla lapsilisää lapsen ensimmäisinä elinvuosina.

Uudistuksen vaikutuksia monilapsisiin, vähintään kolmen lapsen perheisiin tulee tarkastella huolella. Sisaruskorotusten osalta valmistelussa tulee huomioida monikkoperheiden eli kaksos-, kolmos- ja nelosperheiden erityinen tilanne ja sisaruslisän säilyttäminen, jotta perheiden taloudellinen selviytyminen ei vaarantuisi. Nykyinen lapsilisän porrastus lapsiluvun mukaan on

erityisen tärkeä monikkoperheessä, jossa lapsiluku on kasvanut ennakoimattomasti kahdella, kolmella tai neljällä ja talouteen kohdentuu erityistä kuormitusta.

Itla on esittänyt, että lapsilisää voitaisiin maksaa suoraan lapselle itselleen 15-vuotiaasta eteenpäin (myös kodin ulkopuollesijoitetulle lapselle), eikä se tuolloin vaikuttaisi perheen toimeentulotukeen tulona. Ehdotuksen vaikutuksia ja parasta toteuttamistapaa kannattaisi arvioida tarkemmin.

6.2 Komitea ehdottaa lastenhoidon tukien järjestelmän uudistuksen käynnistämistä. Miten ja mistä lähtökohdista lastenhoidon tukien järjestelmää tulisi uudistaa?

Lastenhoidon tukia tulee uudistaa lapsen etu edellä. Uudistamisessa tulee arvioida kokonaisvaltaisesti muutosten vaikutukset perheille.

Esimerkiksi tulisi arvioida Kelan ehdotusta muuttaa kotihoidontuki päiväkohtaiseksi, jolloin joustavasta hoitorahasta voitaisiin luopua (asiakkaat saisivat päiväkohtaista kotihoidon tukea) ja kotihoidon tukea olisi helpompi vuorotella vanhempainpäivärahojen kanssa.

Kotihoidontuen rajaamista on perusteltu sillä, että tutkimukset ovat osoittaneet pitkien hoitovapaiden vaikuttavat negatiivisesti naisten työuraan ja kasvattavat sukupuolten välistä palkkaeroa. Lisäksi pitkään kotihoidossa olleiden lasten on osoitettu joissakin tutkimuksissa pärjäävän useilla eri mittareilla mitattuna keskimäärin huonommin kuin varhaiskasvatukseen osallistuneet lapset. Tästä näkökulmasta kotihoidon tuen sisaruslisä kolme vuotta täyttäneistä lapsista ei välttämättä ole perusteltu ja sen rajaamista tulisi arvioida, jotta lasten oikeus varhaiskasvatukseen kotikasvatuksen ohella vahvistuisi. Jos pitkään kotihoidontuen varassa olleita vanhempia halutaan saada nopeammin työmarkkinoille, tarvitaan lisää tukea kouluttautumiseen, kotoutumiseen ja työllistymiseen. Varhaiskasvatuspalvelun rinnalla on kehitettävä vanhemmuutta ja lapsiperhearkea tukevia palveluja, esimerkiksi kotipalveluja. Koska kotihoidon tuki sisaruskorotuksineen on rahamäärinen etuus, jatkovalmistelussa kotihoidon tuen muutoksia tulee arvioida paitsi lapsen hoidon ja kasvatuksen, myös sen toimeentuloa koskevien vaikutusten kannalta.

Varhaiskasvatuksessa on tällä hetkellä työvoimapulaa. Sinne tulisi kohdentaa lisää resursseja, jotta tilanne saataisiin korjattua. Kaikilla lapsilla tulee olla oikeus saada laadukasta varhaiskasvatusta ja vanhempien tulee voida luottaa palveluun. Varhaiskasvatuksen laatu ja luotettavuus on yksi tekijä, joka vaikuttaa vanhempien päätöksiin töihin paluusta tai työpaikan hakuun.

Tällä hetkellä perhevapaakausi loppuu, kun lapsi on noin 9 kuukautta vanha. Siinä vaiheessa moni kokee lapsen olevan vielä liian pieni varhaiskasvatukseen vietäväksi. Osalla lapsista pidempää kotihoitoa puoltaa se, että lapsi ei yksilöllisen ominaisuuksiensa puolesta vielä pysty toimimaan suuressa ryhmässä. Lapsi voi olla erityisen herkkä kuormittumaan ryhmätilanteissa tai taustalla voi olla keskosuutta, aistiyliherkkyyttä tai muita terveydellisiä syitä.

Vanhempainpäiväraha-ajan pidentäminen vähentäisi perheiden tarvetta käyttää kotihoidontukea.

Oikeus joustavaan hoitorahaan tulisi laajentaa kaikkiin alle kouluikäisten lasten vanhempiin sekä perusopetuksen ensimmäisen ja toisen vuosiluokan vanhempiin.

Yksityisen hoidon tukea käyttävät nyt pääasiassa korkeatuloiset perheet. Tukea tulisi kehittää niin, että se tarjoaisi yhdenvertaisemmin eri tulotason perheille lastenhoitovaihtoehtoja.

6.3 Vanhemmalla on vastuu lapsensa eluksesta. Mitä muutoksia sosiaaliturva- tai muuhun lainsäädäntöön tulisi tehdä, jotta se tukisi vanhempien elatuskykyä?

Elatusvelvollisen asemaa sosiaaliturvassa on selvitetty Pertti Honkasen laatimassa SOSTEn [julkaisussa](#). Selvitys tuo esille, että yleisessä asumistuessa elatusvelvollisuus tulisi ottaa huomioon hyväksyttävissä asumismenoissa. Toimeentulotuessa elatusmaksut tulisi huomioida elatusvelvollisen menona. Vaihtoehtoisesti elatusvelvollisen perusosa voisi olla yksin asuvan perusosaa suurempi, samoin kuin yksinhuoltajan perusosa nykyisin on. Kolmas vaihtoehto voisi olla osittainen tai täysi lapsikorotus elatusvelvollisen perusosaan. Lisäksi lapsi- ja huoltajakorotuksissa on epäyhtenäisyyttä: Lapsi- ja huoltajakorotusten laeissa muotoillut ehdot poikkeavat toisistaan melko paljon. Opintotuen huoltajakorotus maksetaan lasten lukumäärästä riippumatta vain yhdestä lapsesta. Lisäksi eläkkeensaajan lapsikorotus on verovapaa, työttömyysturvan ja opintotuen vastaavat osat ovat veronalaista tuloa. Eläkkeensaajan lapsikorotusta ja opintotuen huoltajalisää ei oteta huomioon tulona asumistuessa, työttömyysturvan lapsikorotus sen sijaan vähentää asumistukea. Lisäksi lasten ikärajat ovat erilaisia: eläkkeensaajien lapsikorotuksessa 16 vuotta, työttömyysturvassa ja opintotuessa 18 vuotta. Näiden yhtenäistäminen selkeyttäisi lasten huoltajien ja erityisesti elatusvelvollisten asemaa etuusjärjestelmässä.

Elatusapua ja elatustukea koskeva lainsäädäntö tulisi uudistaa kokonaisuudessaan. Nykyinen lainsäädäntö ei tunnista riittävällä tavalla yleistävää vuoroasumista, ja nykyisin pohjalta tapahtuva elatusapua koskevan ohjeistuksen päivittäminen johtaa kestäättömiin tilanteisiin sekä lähi- että etävanhempien osalta. Lain logiikka on ajateltava uudella tavalla vuoroasumista ja laajoja tapaamisoikeuksia tukevaksi ja huomioivaksi.

Yhden vanhemman perheiden lähivanhempien elatuskykyä ja heidän lastensa elatusta palvelisi se, että elatusapua korotettaisiin tietyllä prosentilla 7- ja 13-vuotissyntymäpäivinä. Tällöin elatusohjeeseen lisättäisiin korotusprosentit ja ne olisivat samalla tavalla velvoittavia kuin vuosittain tulevat indeksikorotuksetkin, eli maksajan tulisi maksaa ne automaattisesti. Tätä tukee myös tuore Laki ja perheiden monimuotoisuus -VN TEAS -selvityksen [kyselydata](#), joka antaa viitteitä siitä, että monet vanhemmat sinnittelevät vääräntasoisien elatusavun kanssa, koska pelkäävät järkyttää herkkää elatuksen ja luonapidon tasapainoa ja muutoksesta mahdollisesti koituvia kustannuksia. Ohjausta lapsen iän vaikutuksesta elatusavun tasoon olisi

tarkennettava. On myös tärkeää varmistaa, että elatusavusta sopiminen ja päättäminen onnistuu nopeastikin esimerkiksi lapsen vanhempien tulo- tai varallisuustason muutostilanteissa.

Elatusmaksuvapautuksen hakemisessa pitäisi olla poikkeusmahdollisuuksia pidempään vapautukseen esimerkiksi tilanteissa, joissa tutkintavankeusaikana on yhteydenpitorajoitukset päällä ja asiakas ei voi hoitaa asioitaan.

Kelan nykyinen tapa puolittaa lähivanhemman toimeentulotuen vuoroasuvan lapsen osuus leikkaa Suomen köyhimpien lapsiperheiden toimeentuloa ja heikentää näin lähivanhempien elatuskykyä. Toimeentulotuessa tuleekin hyväksyä ja ottaa huomioon, että vuoroasuvalla lapsen kulut ovat korkeammat kuin muissa asumismuodoissa. On arvioitu, että vuoroasuvan lapsen kulut lähivanhemman luona ovat noin 75 prosenttia yhdessä kodissa asuvan lapsen kuluista, eri kotien yhteenlasketut kulut ovat siis noin 125 prosenttia yhdessä kodissa asuvan lapsen kuluista. Lähivanhemmalle tulee myös säätää oikeus saada lapsen tapaamismatkakuluihin toimeentulotukea. Jäsenistömme kokemuksen mukaan Kela on maksanut harkinnanvaraista toimeentulotukea lapsen tapaamis- ja luonapitokuluihin vain etävanhemmalle riippumatta siitä, kuinka vanhemmat ovat lapsen tapaamisten matkakulujen jaosta sopineet vahvistetussa elatussopimuksessa.

Lapsella tulisi olla mahdollisuus kahteen viralliseen osoitteeseen, jolloin esimerkiksi yleisessä asumistuessa voitaisiin huomioida vuoroasuminen. Vuoroasumisen yleistyminen helpottaisi myös monen yhden vanhemman perheen työn ja perheen yhteensovittamista.

Erityislapsen saaminen lisää riskiä yksin- tai yhteishuoltajuuteen, jolloin sosiaaliturvan tulee taipua uuden perhetilanteen mukaan hoivasta vastaavien vanhempien tarpeisiin. Jos erityislapsen hoito on sitovaa, se aiheuttaa katkoksia kotiin jäävän puolison ansioperusteiseen sosiaaliturvaan. Erityisesti yksinhuoltajuustilanteessa köyhyysriski on ilmeinen. Erityislasten sopimusomaishoitajista 9/10 on naisia, joten kyse on myös sukupuolten välisestä taloudellisesta tasa-arvosta. Lisäksi tulee huomioida, että lähinnä kehitysvammaisten tai muuten mm. kognitiivisista ongelmista kärsivien nuorten kohdalla hoivavastuu ei lopu hoidettavan täysi-ikäisyyteen.

Sairaspäivärahaan tarvitaan lapsikorotus. Lapsikorotuksen tulee olla asumistuessa etuoikeutettu tulo. Myös työttömyysturvan lapsikorotuksen tulisi olla asumistuessa etuoikeutettua tuloa.

Vanhempien työssäkäyntiä ja näin elatuskykyä turvaisi, että pienten koululaisten lastenhoitomahdollisuus olisi tarvittaessa myös loma-aikoina, jolloin vanhemman vuosilomaoikeus on yleensä lyhyempi kuin koulujen loma. Tällainen käytäntö löytyy Ruotsista, ns. Fritidshem-käytäntö. Samoin (kokoaikaista) työssäkäyntiä tukisi riittävä aamu- ja

iltapäivätoiminta, jonka maksut olisivat tulosidonnaisia ja joissa huomioitaisiin perheen lapsiluku tai kaikkien toiminnan piirissä sillä hetkellä olevien lasten lukumäärä.

Tulisi myös huomioida vankeusajan vaikutukset lähivanhemman työssä käymiseen. Lähivanhempi on käytännössä yksinhuoltaja vankeusaikana. Tämän vuoksi esim. vuoropäivähoito on tärkeää, jotta mahdollistetaan lähivanhemman työssä käyminen.

Perheystävällisen työelämän tukeminen ylipäättään edistää vanhempien työssäkäyntiä ja perheiden hyvinvointia.

7. Asumismenot ja asumismenojen korvaaminen (välimietinnön ehdotus 16)

7.1 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotuksen 16 edistämisessä? Mikä asia tai mitkä asiat on tärkeintä selvittää?

Asumistuen on todettu olevan toimiva tuki ja kohdistuvan varsin hyvin pienituloisille ihmisille. Sen merkitys pienituloisten asumisen turvaamisessa on merkittävä. Jos ihmisen asuminen vaarantuu, on se riski muulle elämänhallinnalle. On huolehdittava, että tuki turvaa jatkossakin tehokkaasti pienituloisten asumista. Uudistuksia tehtäessä on arvioitava huolellisesti ehdotusten heijastusvaikutukset ihmisen elämään ja muiden etuuksien käyttöön. Ehdotetussa selvityksessä eri ratkaisuja arvioitaessa tulee pitää ohjenuorana, että järjestelmän tulee edelleen tukea köyhyyden ja asunnottomuuden vähentämistä.

Asumistuen kohdistumista arvioitaessa on huomioitava, että tuen toimiminen matalapalkkatukena ei ole riippuvaista vain asumistuen ehdoista. Jos asumistuen roolia halutaan pienentää, tarvitaan toimia muilla politiikkasektoreilla. Asumistuen tarpeeseen vaikuttavat työllisyyden ja palkkojen kehitys, perusturvan riittävyys ja asumisen hinta. Pitkällä aikavälillä voidaan saada merkittäviäkin säästöjä, jos asunto- ja työvoimapolitiikalla onnistutaan vähentämään asumistuen tarvetta.

Asumistuen suojaosan poistaminen rajaisi tukea saavaa joukkoa, mutta heikentäisi samalla työnteon kannustimia. Ansiotulovähennyksen tarkempia vaikutuksia on kannatettavaa selvittää. Ansiotulovähennyksen mahdollisuutta myös eläkkeensaajan asumistuessa tulisi selvittää. Asumistuen ja tulojen yhteensovitusta olisi jatkossa hyvä kehittää joustavaan suuntaan, jossa tuki vähenisi asteittain tulojen noustessa. Olisi ylipäättään hyvä selvittää, voitaisiinko tulorekisteriä hyödyntämällä siirtyä kohti ajantasaisempaa ja tarpeenmukaisempaa asumistuen maksatusta niin, että voitaisiin vähentää takautuvia tuen korjauksia ja takaisinperintöjä. Näin voisi olla mahdollista myös lyhentää asumistukijaksoja.

Keskeistä on selvittää, miten asumistuen enimmäisasumismenojen korotus vaikuttaisi toimeentulotuen saajien määrään. Asumistuen yksi etu on, että sitä pystytään alueellisesti kohdistamaan sinne, missä sille on erityisesti tarvetta. On kannatettavaa arvioida alueittain, miten korotuksilla voitaisiin tehokkaimmin vaikuttaa köyhyyden ja toimeentulotuen tarpeen

vähentämiseen. Voimassa oleva kuntaryhmittely ei vastaa enää nykypäivän asuntomarkkinatilannetta. Esimerkiksi voisi olla perusteltua perustaa uusi kuntaryhmä nykyisen 3. ja 4. kuntaryhmän väliin.

Asumistuen kohdentamista uudella tavalla alueittain tulee arvioida huolellisesti ja varmistaa, että ei luoda uusia kannustinloukkuja. Asumistuen menojen pienentämiseksi on esitetty esimerkiksi kuntaryhmien työssäkäyntialueiden mukaisiin rajauksiin siirtymistä. Tällaiset ehdotusten yleensä tarkoittaisivat merkittäviä leikkauksia tuen saajien toimeentuloon ja lisääisivät toimeentulotuen tarvetta. Ne voisivat myös luoda uusia kannustinloukkuja. Esimerkiksi jos halutaan ohjata ihmisiä asumaan työssäkäyntialueiden reunoille halvemmille asuinalueille, ei siellä välttämättä ole toimivia julkisia liikenneyhteyksiä tai esimerkiksi vuoropäivähoitoa tarjolla, jolloin pienituloisten ihmisten työllistymismahdollisuudet voivat heiketä. Asumistuen uudistamista suunniteltaessa on myös arvioitava eri muutosten vaikutukset alueellisen segregatioon.

Varallisuusharkinnan poistamisen vaikutukset on kannatettavaa selvittää. Varallisuusharkinnan palauttamisella tuskin saataisiin kovin suuria säästöjä aikaan, mutta voi olla järjestelmän oikeudenmukaisuuden ja legitimitetin kannalta oleellista harkita sen palauttamista.

Asumistukimenoista voisi asumispalveluissa asuvien osalta saada säästöjä, jos puututtaisiin näissä palveluissa usein perittäviin kohtuuttomiin vuokriin, joita asukkailla ei tuen tarvitessaan yleensä käytännössä ole mahdollisuutta vaihtaa halvempiin.

Vuoroasuvien lasten molempien vanhempien tulisi sitä tarvitessaan voida saada asumistukea, joka huomioi lapsen osana ruokakuntaa. Tätä uudistusta ei kuitenkaan saa tehdä niin, että tuki vain jaetaan lapsen osalta vanhempien kesken. Erityisesti kun tiedetään, että lasten vuoroasuminen on paljon harvinaisempaa pienituloisissa perheissä. Tilantarve on pysyvä, vaikka lapsi asuisi kodissa vain joka toinen viikko. Vuoroasuvan lapsen etu on usein se, että kodit sijaitsevat lähekkäin. Riittävä asumistuki voi mahdollistaa sen, että eron jälkeen vanhemmat pystyvät asumaan lähekkäin, eikä lapsen asumisympäristö muutu.

Myös yhteisöllisen asumisen mahdollistamine on hyvä ottaa huomioon asumistukea uudistettaessa.

Riittävä asumisen tuki yhdessä opintorahan kanssa tukee opiskelijoiden opintojen edistymistä. Opiskelijoiden rajaaminen asumistuen ulkopuolelle ei poistaisi sitä, että heidän asumistaan olisi tuettava muulla tavoin. Opiskelija-asuntoja ei riitä kaikille ja opiskelijat kilpailevat pitkälti samoilla vuokramarkkinoilla kuin muutkin. Opintoetuuksien lainapainotteisuutta ei ole perusteltua lisätä entisestään.

Vangeille tulisi olla mahdollista myöntää asumistukea tarvittaessa ennen vankilasta vapautumista esim. 1–2 kuukautta ennen vapautumista, jotta asunnon saaminen mahdollistuu.

8. Toimeentulotuki ja pitkäaikaisen toimeentulotukitarpeen vähentäminen (välimietinnön ehdotukset 17 ja 18)

8.1 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotusten 17 ja 18 edistämisessä?

Pitkäaikaistyöttömyyden vähentäminen ja kohtuuhintaisen asumisen lisääminen ovat kannatettavia tavoitteita. Tämä vaatii aktiivista työllisyys- ja asuntopolitiikkaa (mm. riittävä tonttivaranto, kaavoitus, asuntotuotanto).

On myös kannatettavaa, että toimeentulotuen ja perusturvan keskinäissuhteista ja toimeentulotuen saannin taustatekijöistä tehdään selvitys. Tässä tulee edetä ripeästi ja hyödyntää kaikki jo olemassa oleva tieto ja siirtyä hallituskauden aikana pohtimaan myös ratkaisuja. On selvää, että perusturvan matala taso on yksi keskeinen tekijä pitkäaikaisen toimeentulotuen saannin taustalla.

Toimeentulotuen kokonaisuudistusta pitää jatkaa. Muun muassa täydentävän ja ehkäisevän toimeentulotuen sekä perustoimeentulotukeen suhdetta ja asiakkaan pallottelua näiden välillä tulee edelleen arvioida. Täydentävän toimeentulotuen kriteerien muotoutumista hyvinvointialueittain tulee seurata. Myös esimerkiksi perusosien taso ja sisältö tulee uudistaa nykypäivää vastaavaksi. Jatkotyössä muun muassa toimeentulotuessa huomioon otettavat menot vuoroasumistilanteissa tulisi määritellä tarkemmin.

8.2 Mitkä ovat keskeisimmät toimenpiteet, joilla pitkäaikaista toimeentulotuen tarvetta voidaan vähentää?

On vaikea nähdä, miten päästään irti pitkäaikaisesta toimeentulotuen tarpeesta, jos ensisijaisten etuuskien taso ei ole korkeampi. Osalla toimeentulotuen saajista ei itse ole mahdollisuutta vaikuttaa toimeentuloonsa. Esimerkiksi syntymästään saakka vammautuneilla tai nuorena työkyvyttömyyseläkkeelle päätyneillä ihmisillä on pieni eläke läpi elämän. Erityisesti, jos ihmisellä on lisäksi suuria lääkekuluja, joutuu hän usein turvautumaan toimeentulotukeen pitkäaikaisesti. Keskeistä on siis nostaa ensisijaisten etuuskien tasoa. Tulee arvioida, miten korotukset kannattaisi kohdentaa, jotta ne vähentäisivät tehokkaimmin köyhyyttä ja toimeentulotuen tarvetta.

Henkilöt, joilla ei oikeutta työttömyysturvaan, joutuvat turvautumaan toimeentulotukeen. Työttömyysturvan sanktioiden toimivuutta tulisi arvioida ja enenevästi pyrkiä selvittämään juurisyyt moitittavan toiminnan taustalla. Alle 25-vuotiaiden, koulutusta vaille olevien nuorten kohdalla työmarkkinatuen odotusaika ohjaa toimeentulotuella ja odotusajasta tulisi luopua.

Noin puolet toimeentulotuesta menee asumisen kustannuksiin, joten asuntopolitiikka ja asumistuen kehittäminen ovat olennaisessa roolissa, kun halutaan vähentää pitkäaikaista toimeentulotuen tarvetta. Tällä hetkellä asumistuki korvaa vain noin puolet asumiskuluista. Jos toimeentulotuen tarvetta halutaan vähentää, tulisi erityisesti pienituloisimpien asumistuen

tasoa parantaa. Etävanhemman asumistuessa tulisi huomioida vuoroasuva lapsi sen sijaan, että hän joutuu hakemaan toimeentulotukea asumiskuluihin.

Jos asumistuessa huomioitaisiin paremmin vamman tai sairauden aiheuttamat ylimääräiset kustannukset (esim. tarve lisäneliölle), niin näihin kuluihin ei joutuisi hakemaan toimeentulotukea. Kehitysvammaiset ja vastaavaa tukea tarvitsevat ihmiset eivät useinkaan voi itse valita asuinpaikkaansa tai tiettyä asumismuotoa, ja näin itse vaikuttaa asumiskustannuksiinsa.

Eläkkeensaajan asumistuki kannattaa säilyttää. Se kohdistuu henkilöille, joilla tuen tarve on pitkäaikaista tai pysyvää. Sen on osoitettu turvaavan asumista ja eläkeläisten toimeentuloa. Näiden henkilöiden tuen leikkaaminen kasvattaisi toimeentulovaikeuksia ja toimeentulotuen tarvetta.

Sairastamisen korkeaan hintaan tulisi vaikuttaa niin, että vain sen takia ei olisi tarvetta hakea toimeentulotukea. Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista on luovuttava tai niitä on alennettava, jos ne aiheuttavat toimeentulotuen tarvetta. Maksujen huojentamiselle ja perimättä jättämiselle on luotava valtakunnalliset soveltamisohjeet ja tehtävä alennusten hakemisesta yksikertaisempaa ja selkeämpää ihmisille. Palvelu-, matka- ja lääkemaksukatot on yhdistettävä yhdeksi maksukatoksi, jonka taso tulee sitoa takuueläkkeen tasoon. Avosairaanhoidon lääkäripalvelut on säädettävä maksuttomiksi.

Lisäksi on huolehdittava tarpeen mukaisten palvelujen tarjonnasta. Kun ehkäisevät palvelut ja ensisijaiset etuudet eivät toimi yhdessä oikea-aikaisesti, ihmisten tilanteet ehtivät kriisiytyä, mikä johtaa pitkäaikaiseen toimeentulotuen asiakkuuteen. Tällaisia tilanteita ovat esimerkiksi ylivelkaantuminen, kuntoutumisprosessin katkeaminen tai nuoren jääminen koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle.

Muun muassa ennalta ehkäisevä talousneuvonta ja tukea talouden hallintaan tulisi lisätä. Ylivelkaantuneille tulisi tarjota parempaa tukea (mm. velkajärjestelyjen sujuvoittaminen, kevyemmät järjestelyt ohi raskaan käräjäoikeuskäsittelyn).

Nuorilla toimeentulotukiasiakkailla on ikätovereihinsa verrattuna yleisemmin terveysongelmia. Mielenterveysongelmat voivat viivästyttää ja heikentää koulutusmahdollisuuksia ja työelämään siirtymistä, mikä voi lisätä toimeentulotuen tarvetta. Olisi tärkeää, että nuoria ohjattaisiin varhaisessa vaiheessa oikeanlaisen tuen ja palveluiden piiriin.

Pitkäaikaissairaiden tai vammaisten lasten perheissä tulisi paremmin tarjota palveluita ja tukea, jotta toinen vanhempi ei joutuisi jäämään pois työelämästä ja perhe ei joutuisi turvautumaan toimeentulotukeen. Myös yhden vanhemman perheiden kohdalla puuteelliset lastenhoitoon liittyvät palvelut vaikeuttavat töissä käyntiä ja lisäävät tarvetta turvautua toimeentulotukeen.

Tosiasias työkyyttömiä työttömien tilanteessa päädytään usein toimeentulotuen varaan. Heidän tilanteensa vaatisi ratkaisuja: ennalta ehkäiseviä toimia, kuntoutusta ja oikean etuuden löytämistä.

Pienempien erityisryhmien kohdalla toimeentulotuen tarvetta voidaan vähentää erilaisilla kohdennetuilla toimilla. Esimerkiksi vankien toimeentulotuen tarve johtuu siitä, että käyttö- ja toimintarahat ovat pieniä. Mikä tahansa suurempi hankinta (esim. silmälasit tms.) aiheuttaa toimeentulotuen tarvetta. Toimeentulotuen tarvetta aiheuttavat myös kuntoutukseen pääsyn vaikeudet. Jollei kuntoutusta laiteta vireille vankila-aikana, vain pieni osa saa jatkokuntoutuksia. Vammaisuuksien piiriin nämä henkilöt eivät myöskään pääse, koska heidän tilanteitaan ei ole selvitelty.

9. Etuus- ja palvelupolkujen toimivuus ja palvelujen tarjoaminen (välimietinnön ehdotukset 19, 20, 21, 22, 23, 24 ja 25)

9.1 Miten työ- ja toimintakyvyn tukemista, seuranta ja arviointia sekä työ- ja toimintakykyä tukevia palveluja tulisi vahvistaa sosiaali- ja terveydenhuollossa?

Jotta ihminen voi hyötyä palveluista ja etuuksista, tulee hänen löytää ne ja osata hakea niitä. Palveluohjausta ja moniammatillisia yksilöllisen elämäntilanteen huomioivia palveluja tulee vahvistaa.

Kuntoutuspalveluja tulee lisätä ja kuntoutukseen pääsyä helpottaa. Kuntoutus- ja muu palvelutarve tulisi myös tunnistaa paremmin. Tarvitaan välineitä, joilla voidaan selvittää asiakkaan palvelutarvetta. Nyt haasteena on palvelutarpeen tunnistaminen riittävän varhaisessa vaiheessa. Mahdollisesti vaikeutuvaa tilannetta tulee ennaltaehkäistä, jos henkilön työ- ja toimintakyky on alentunut, vaikka hänellä ei olisi selkeää sairausdiagnoosia. Sote-alan toimijoilta tarvitaan kykyä reagoida varhaisiin signaaleihin ja ohjata asiakasta eteenpäin palveluissa. Kuntoutussuunnitelmia pitäisi laatia ja päivittää systemaattisesti yhdessä asiakkaan kanssa. Myös kuntoutusjärjestelmän tuntemusta on vahvistettava. Osaamisen vahvistamisen tulisi lähteä jo ammattilaisten koulutuksesta, joihin tulisi sisällyttää opintoja kuntoutuksesta.

Sähköisen itsearviointivälineen kehittäminen on kannatettavaa. Se voisi osaltaan vahvistaa hakeutumista tarpeita vastaavien palvelujen piiriin sekä palvelujen oikea-aikaisuutta ja asiakkaiden mukaan ottamista omien palvelujensa suunnitteluun. Itsearviointivälineen käyttöön on tarjottava tukea. Niille, joille sähköinen asioiminen ei syystä tai toisesta onnistu, pitää olla vastaava palvelu saatavilla muuten.

On kuitenkin huomioitava, että työkyvyn itsearviointilomakkeita on jo kehitetty useita. Yksi niistä on Työterveyslaitoksen Kykyviisari, joka otettiin melko laajasti käyttöön 2010-luvun lopussa. Tarkoitus oli hyvä, mutta Kykyviisari koettiin asiakkaiden kertomana melko raskaana kokonaisuutena. Viranomaisen ottaessa itsearviointikyselyn tiedot käyttöönsä, myös oikeutta

kysyä tietoja terveydestä ja mielenterveydestä kyseenalaistettiin. Itsearviointivälineen kehittämisessä tulisi ottaa huomioon nämä kokemukset ja huomioida tasapaino asiakkaan oikeudessa yksityisyyteen ja viranomaisen oikeudessa saada tietoja.

Sähköisen itsearviointivälineen lisäksi on olennaista lisätä ja kehittää toiminnallisia ja aidoissa työtehtävissä toteutettavia moniammatillisia ja riittävän pitkäkestoisia työ- ja toimintakyvyn arviointeja. Näitä arviointeja voidaan toteuttaa välityömarkkinoilla, esimerkiksi työpajoilla. Ne tuottavat laaja-alaisesti tietoa palvelu- ja tukitarpeista ja parantavat palveluohjauksen osuvuutta. Toiminnallisista arvioinneista on saatu hyviä kokemuksia, ja ne ovat tuottaneet kokonaisvaltaista tietoa kuntoutus- ja muista tukitarpeista palveluohjauksen pohjaksi.

TE-palvelujen ja terveydenhuollon yhteistyöhön on varmistettava riittävät resurssit, jotta esimerkiksi työttömien terveystarkastukset toteutuvat. Niillä tosiasiallisesti arvioidaan ja tuetaan työ- ja toimintakyvyn parantamista. Palveluja kehitettäessä on huomioitava, että tällä hetkellä osa työttömistä välttää terveystarkastukseen hakeutumista, koska pelkää, että mahdolliset todettavat puutteet työ- ja toimintakyvyssä evää oikeuden työttömyysturvaan. Moni välttää toimeentulotuella putoamista viimeiseen asti ja se voi johtaa tarpeenmukaistenkin palveluiden välttämiseen.

Myös terveyssozialityön resurssien riittävyys on varmistettava erikoissairaanhoidossa, koska terveyssozialityöntekijät ovat merkittävässä roolissa pitkäaikaissairautta sairastavan palvelutarpeen tunnistamisessa ja tiedon tarjoamisessa etuuksista ja palveluista.

Yhteistyötä TE-palveluiden ja työnantajien kanssa tulee lisätä niin, että työ- ja toimintakykyä tukevilla palveluilla olisi tosiasiallista vaikutusta esimerkiksi osa-aikaiseen työllistymiseen sopivan oikean työnantajan palvelukseen. Järjestöjen tietotaitoa tulee hyödyntää osatyökykyisten ja työnantajien yhteen saattamisessa.

Tulee myös kriittisesti arvioida, kenellä on varaa palveluihin. Esimerkiksi kuntoutuspsykoterapialla hoidetaan tällä hetkellä vain noin 20–30 prosenttia niistä Suomessa asuvista ihmisistä, jotka tätä palvelua tarvitsisivat ja siitä todennäköisesti hyötyisivät. Työttömien osalta tämä prosentti on vielä huomattavasti pienempi, sillä omavastuu on liian iso kustannettavaksi työttömyysturvalla.

Hyvinvointialueuudistuksesta on seurannut kuntouttavan työtoiminnan saatavuuden ja matalan kynnyksen työpajapalveluiden heikkenemistä ja palvelupuutteita erityisesti nuorten osalta. Monet kunnalliset työpajat eivät enää voi tuottaa kuntouttavaa työtoimintaa, ja tämä on pudottanut tukea tarvitsevia palveluiden ulkopuolelle. Nuorten palvelutarpeet liittyvät vahvasti nimenomaan arjenhallinnan sekä työ- ja toimintakyvyn vahvistamiseen, ja tähän kuntouttava työtoiminta on ollut osuvin palvelu. Uudistuksessa syntyneitä palvelupuutteita paikkaamaan ja kaventunutta palveluvalikoimaa monipuolistamaan tarvitaan uusi työpajavalmennuksen toimenpide. Lisäksi hyvinvointialueiden ja kuntien välille on

rakennettava horisontaalista yhteistyötä, joka mahdollistaa kuntouttavan työtoiminnan tuottamisen kunnallisilla työpajoilla jatkossakin.

Kun tavoitteena on, että tulevaisuudessa ihmiset työskentelevät yhä pidempään työelämässä, tulisi palveluissa kiinnittää enemmän huomiota myös iäkkäämpien työttömien työ- ja toimintakyvyn ylläpitoon ja työllistymismahdollisuuksiin.

9.2 Mitä tulisi ottaa huomioon valmisteltaessa

A) monialaista asiakassuunnitelmaa ja sitä koskevaa lainsäädäntöä?

Monialainen asiakassuunnitelma parantaisi asiakkaiden mahdollisuuksia saada palveluja tarvettaan vastaavasti ja oikea-aikaisesti. Se vastaisi niihin ongelmiin, joita hoito- ja kuntoutussuunnitelmien puutteellinen laatiminen aiheuttaa tällä hetkellä esimerkiksi pitkäaikaissairautta sairastavien kohdalla. Myös esimerkiksi rikosseuraamusasiakkailla monialainen asiakassuunnitelma ei tällä hetkellä toteudu.

Jos asiakassuunnitelmaan onnistutaan kokoamaan asiakkaan hoito-, kuntoutus-, palvelu- ja etuustiedot, se tulee helpottamaan tiedonkulkua, mahdollistamaan moniammatillista kokonaisnäkemyistä asiakkaan tilanteesta ja tukemaan asiakkaan oikeuksien toteutumista. Samalla se parhaassa tapauksessa edistää asiakas- ja potilasturvallisuutta. Monialaiseen asiakassuunnitelmaan tulee liittää myös järjestöjen apu, tuki ja palvelut osaksi asiakkaan palvelupolkua.

Monialaisen asiakassuunnitelman vastuutahot ja tavoite tulee määritellä selkeästi. Asiakassuunnitelma on tehtävä asiakkaan tarpeista lähtien yhdessä asiakkaan kanssa. Palveluntarvetta tulee arvioida aidosti yhteistyössä asiakkaan kanssa, jotta asian omistajuus, motivaatio ja toimijuus saadaan säilymään asiakkaalla itsellään. Suunnitelma ei saa missään tilanteissa toimia asiakasta vastaan suhteessa etuuksiin tai palveluihin. Esimerkiksi tieto joistain oireista tai sairauksista ei saa estää etuuksien tai palveluiden piiriin pääsemistä, jos niillä ei todellisuudessa ole merkitystä etuuksien tai palvelujen hakemiseen tai saamiseen. Paras lopputulema on, kun suunniteltu sosiaali- ja terveydenhoito sekä saatavilla olevat etuudet ja muut palvelut perustuvat realistiseen yhteisesti asiakkaan kanssa jaettuun arvioon hänen tilanteestaan.

B) työkyky- ja kuntoutuspalvelujen yhtenäistä tietopohjaa ja sitä koskevaa lainsäädäntöä?

Yhtenäisen työkyky- ja kuntoutuspalvelujen tietopohjan kerääminen on kannatettavaa. Tämä mahdollistaa etuus- ja palvelupolkujen vaikuttavuuden seurannan ja arvioinnin, seurantaindikaattorien luomisen sekä kansallisen kehittämisen ja ohjauksen. Valmistelussa on huomioitava riittävä tietosuoja.

Tietopohja on ollut kunnissa hyvin hajanainen jopa perustietojen, kuten palvelujen käytön, osalta. Tilastointia ja yhtenäisiä mittareita tulee kehittää. Toimintakykytietoa ja -mittareita on kehitetty erilaisissa hankkeissa (esim. KUTI) ja Terveysportista löytyy TOIMIA-tietokanta. Näitä tulee hyödyntää jatkotyön pohjana. Esimerkiksi vankilassa olevien työkyvystä kertyy paljon tietoa vankila-aikana (opiskelu, työtoiminta, ryhmätoiminnot, terveydenhuolto). Tämä tieto olisi saatava käyttöön silloin kun tehdään työkykyarvioita ja kuntoutusselvityksiä.

C) vastuutyöntekijä-mallia eniten tukea tarvitseville?

Vastuutyöntekijä-mallin edistäminen on kannatettavaa. Tarve on korostunut nyt, kun palvelujärjestelmämme ja sen osat ovat huomattavassa liikkeessä: uudet hyvinvointialueet ovat aloittaneet työnsä, ja työllisyyspalvelut ovat puolestaan siirtymässä kuntiin. Tarvitsemme uudenlaista työnkuvaa, jossa yhdistyy viranomaisvastuu, rinnalla kulkeva työote, aidosti monialainen verkostotyö sekä mahdollisuus yhteensovittaa etuuksia ja palveluita niin yksilöllisissä tilanteissa kuin organisaatioidenkin toiminnan tasolla. Vain näin voimme tehokkaasti tukea palvelupolkujen yhtenäisyyttä ja ehkäistä putoamista palvelujärjestelmän ulkopuolelle.

Toimivalla vastuutyöntekijä-mallilla asiakkaalle on mahdollista luoda tunne, että ammattilainen on hänen puolellaan ja etsimässä ratkaisuja yhdessä asiakkaan kanssa. Vastuutyöntekijän tukea on annettava haavoittuvassa asemassa oleville ja paljon palveluja käyttäville ja tarvitseville ihmisille. Esimerkiksi pitkäaikaissairaille, joilla on vaikeuksia arjessa pärjäämisessä ja joiden voimavarat ovat vähissä, tai pitkäaikaissairaana lapsen perheelle, jossa on vaikeuksia arjessa pärjäämisessä. Myös esimerkiksi rikosseuraamusasiakkaat tarvitsivat työntekijöitä, jotka tuntevat heidän erityisongelmansa.

On selvää, että vastuutyöntekijä-mallin luominen edellyttää rahallista resursointia. Monialaisen työn kentillä kauan kaipaillun mallin mukaan olisi toimittu laajalti jo pitkään, mikäli lait, muut rakenteet ja rahoitusjärjestelyt sen vain olisivat mahdollistaneet.

Nuorten osalta tulee tarkastella, sopisiko uusi malli toteutettavaksi ja koordinoitavaksi Ohjaamosta (tai muusta nuorten monialaisen tuen yhteispalvelupisteeltä) käsin, jossa kokonaisvaltaiselle työskentelylle on olemassa joitakin valmiita edellytyksiä.

Vastuutyöntekijä-mallin suhde olemassa oleviin palveluihin ja ammattilaisiin on huomioitava. Erityisesti tulee määritellä sen suhde etsivään nuorisotyöhön. Kunnan organisoiman etsivän nuorisotyön rinnalla kulkevaa roolia ei ole nyt tunnustettu. Tosiasiallinen tilanne kuitenkin on, että kun vastuutyöntekijöitä ei ole ollut olemassa, on etsivästä nuorisotyöstä vaivihkaisesti monella paikkakunnalla tullut eräänlainen nuorten tuen perälauta. Nuoret ovat voineet palata kerta toisensa jälkeen takaisin etsivien luo hakemaan suuntaa, oltuaan välillä jakson jonkun palvelun asiakkaana. Toisaalta etsivästä nuorisotyöstä on paikoin muodostunut myös sellaisia varsinaisia tukipalveluita, joita nykylainsäädäntö ei tunnista. Etsivänuorisotyöntekijä ei voi olla

uuden mallin tarkoittama vastuutyöntekijä, sillä kunnan hallintorakenteiden ja nuorisotyöllisten toimintamallien kautta hänellä ei ole juurikaan mahdollisuuksia vaikuttaa ratkaisevasti palvelujen järjestymiseen tai niissä tehtäviin päätöksiin. Vastuutyöntekijän yhteistyö etsivän nuorisotyön kanssa on kuitenkin olennaista. Yhteistyön paikat ja ammattilaisten roolit tulee siksi määritellä. Palvelujen koordinoimisen kannalta olisi tarkoituksenmukaista, että vastuutyöntekijät olisivat hyvinvointialueen työntekijöitä.

9.3 Mitä muuta tulisi ottaa huomioon alaluvun 5.10 ehdotusten edistämisessä?

On keskeistä, että etuus- ja palvelujärjestelmien eri toimijoille asetetaan yhteiset tavoitteet. On tärkeää, että tavoitteissa huomioidaan laajasti sosiaalinen vahvistuminen arjenhallinnan, sosiaalisten taitojen, elämänhallinnan sekä opiskelu- ja työelämävalmiuksien vahvistumisen näkökulmista.

On varmistettava, että palvelut vastaavat riittävän kattavasti eri asiakastarpeisiin. Tällä hetkellä asiakkaalle ei ole välttämättä tarjolla palveluita, jotka keskittyisivät vahvistamaan työ- ja toimintakykyä sekä arjenhallintaa. TE-palveluista olisi päästävä joustavasti näitä tavoitteita tukeviin palveluihin.

Kehittämistyössä ja uudistusten valmistelussa tulee kuulla järjestökenttää, joka työskentelee haavoittuvassa asemassa olevien asiakkaiden parissa ja tuntee heidän palvelutarpeensa.

10. Sosiaaliturvajärjestelmän kannustin- ja byrokraloukut (välimietinnön ehdotukset 26 ja 27)

10.1 Mitä tulisi ottaa huomioon ehdotusten 26 ja 27 osalta?

Sosiaaliturvan tulisi kannustaa ihmisiä ja tukea heidän omaa toimijuuttaan. Sosiaaliturvaa uudistettaessa tulisi paremmin ymmärtää, mikä ihmisiä kannustaa. Jos keskitytään vain työllistymisveroasteiden miettimiseen ja sanktioitujen veloitteiden muotoiluun tai etuuksien tasojen leikkauksiin, menetetään mahdollisuuksia tukea ihmisten omaehtoista aktiivisuutta. Pakolla ja sanktioilla saadaan joitain työllistymisvaikutuksia aikaan, mutta muilla keinoilla voisi olla mahdollista saavuttaa parempia vaikutuksia.

Työllistymiseen tulee kannustaa palveluja kehittämällä, ei etuuksien leikkauksilla. Ihmisten työllistymiseen vaikuttaa taloudellisten kannusteiden lisäksi moni muu asia. OECD:n tutkimuksen mukaan Suomessa muihin OECD-maihin verrattuna terveysongelmat ovat merkittävä este työttömien työllistymiselle. Tämä tuli esille myös tuoreessa Sosiaalibarometrissa 2023:1, jossa TE-toimistojen ja kuntien työllisyyspalveluita edustavat vastaajat katsoivat vaikeasti työllistyvien työnhakijoiden mielenterveyden (71–85 %) ja fyysisen terveyden ongelmien (66–82 %) vaikuttavan työllistymiseen melko paljon tai paljon.

Meillä terveystalvveluihin pääsytssä on ongelmia, ja palveluista perittävät asiakasmaksut ovat eurooppalaisittain korkeita. Terveystalvvelmista kärsivän ihmisen kohdalla etuuksien pienentäminen ei lisää henkilön työllistymismahdollisuuksia, mutta saattaa entisestään vaikeuttaa mahdollisuuksia mennä lääkäriin tai ostaa tarvitsemansa lääkkeet. Sairauksien paheneminen siirtää työmarkkinoille pääsyn entistä kauemmas. Työllisyyttä vahvistetaan tukemalla sitä, että ihmiset petyvät terveinä ja työkykyisinä.

Suuri osa Sosiaalibarometrin vastaajista (63–76 %) näki myös työnhakijoiden vanhentuneen osaamisen vaikuttavan heidän työllistymiseensä melko paljon tai paljon. Tarvitaan ihmisten osaamisen vahvistamista.

Sosiaalibarometrin vastaajat arvioivat toimivia keinoja lisätä työnteon kannusteita. He olivat lähes yksimielisiä siitä, että paras keino kannusteiden parantamiseen on tarjota ihmisille heidän elämäntilanteensa mukaisia palveluita (98 %). Suuri osa katsoi myös, että työnteon kannusteita tulisi lisätä työtulojen ja etuuksien paremmalla yhteensovittamisella (90 %) sekä omaehtoisesta aktiivisuudesta palkitsemalla (88 %). Myös etuuksien hakemusbyrokratian (79 %), maksukatkojen ja takaisinperinnän vähentäminen (64 %) sekä palveluohjauksen parantaminen etuuksien piiriin (72 %) saivat kannatusta. Sen sijaan ansiosidonnaisen työttömyysturvan keston lyhentämisen uskoi lisäävän työnteon kannusteita vain 35 prosenttia vastaajista. Ainoastaan 19 prosenttia uskoi kotihoidon tuen lyhentämisen kannustavan ihmisiä työllistymään.

Sosiaaliturvan toimeenpanosta aiheutuvan monimutkaisuuden vähentäminen on kannatettava keino purkaa byrokratialoukkuja ja siten edistää työllisyyttä. Monimutkaisuus ja etuuksien välille putoaminen, erilaiset lisäselvitykset sekä etuudelta toiselle siirtymisen tuottama toimeentulon epävarmuus ja jopa etuuden katkeaminen määrääjaksi tai kokonaan, ehkäisee tehokkaasti palveluihin osallistumista, oman tilanteen edistämistä ja muutosta. Se kapeuttaa ihmisen näköalan. Taloudellinen stressi selviämisestä estää tilanteen myönteisen kehityksen ja muutoksen. Etuuksien ja ansiotulojen mahdollisimman selkeä ja ennakoitava yhteensovittaminen helpottaisi työn vastaanottamista.

Sosiaaliturvajärjestelmästä on tehtävä kannustava myös osatyökykyisille, jotta jokainen pystyisi osallistumaan oman työkykynsä puitteissa työelämään myös kuntoutustuella tai työkyvyttömyyseläkkeellä ollessaan. Työkyvyttömyyseläkkeen lineaarisen mallin kehittämistä tulisi jatkaa.

Vaikka sosiaaliturvauudistuksessa ei käsitellä eläkkeitä, tulisi uudistuksessa huomioida myös eläkkeensaajan asumistuen sekä palkkatulojen yhteensovittaminen. Yhteensovituksesta pitäisi tehdä selkeämpää ja ennakoitavampaa. Eläkkeensaajan asumistuki tarvitsisi samanlaisen ansiotulovähennyksen kuin mikä on olemassa yleisessä asumistuessa, jotta henkilö voisi tienata myös hieman ilman, että se heti vaikuttaa asumistukeen.

12. Syyperusteisten perusturvaetuuksien yhtenäistäminen ja yhdistäminen ansioturva huomioiden (komitean esitys seuraavalle hallitukselle)

12.1 Komitea esittää syyperusteisten perusturvaetuuksien yhtenäistämistä ja yhdistämistä ansioturva huomioiden alaluvussa 6.1. Tarkoituksena on selkeyttää ja yksinkertaistaa vaiheittain etuusjärjestelmää ja sen toimeenpanoa sekä helpottaa siirtymistä etuudelta toiselle. Mitä hyötyjä ja haasteita perusturvaetuuksien yhtenäistämiseen ja yhdistämiseen voi liittyä?

Ehdotus perusturvaetuuksien yhtenäistämisestä ja yhdistämisestä on kannatettava. Etuuksien yhtenäistämisen voi selkeyttää etuusjärjestelmää ihmisten näkökulmasta ja joustavoittaa siirtymiä eri etuuslajien välillä. Tämä vaatii kuitenkin, että etuus kattaa riittävän laajasti eri elämäntilanteet. Etuuksista, joita komitea on ehdottanut yhtenäistettäväksi ja yhdistettäväksi, puuttuu mm. opintoetuudet. Tämä voi vaikeuttaa joustavien polkujen luomista esimerkiksi tilanteessa, joissa ihminen siirtyy opiskelun, sairauden ja työttömyyden välillä. Jatkossa tulisi pohtia ratkaisuja tähän.

Järjestöjen näkökulmasta mallin toimivuus riippuu vielä tarkemmasta muotoilusta: esimerkiksi kuinka sujuvasti perusturvaetuuden ja ansiotulojen yhteensovitus toimii, ja kuinka hyvin erilaiset etuuden osat ja lisät turvaavat erityistä tukea tarvitsevien ryhmien, kuten vammaisten ihmisten ja pienituloisten lapsiperheiden riittävän toimeentulon.

Kun etuuksien on linjattu olevan edelleen syyperusteisia, etuuksien saamisedellytyksiä ei ole mahdollista yhdistää kaikilta osin. Tämä jättää etuuden sisälle eroja riippuen siitä, minkä syyn takia ihminen etuutta saa. Niinpä etuuden toimeenpano ja esimerkiksi etuuden hakemisen sujuvoittaminen määrittelevät paljon, kuinka joustavana ja selkeänä ihmiset uuden etuuden kokevat.

12.2 Mihin suuntaan perusturvaetuuksien yhtenäistämistä tulisi kehittää

A) etuuksien ehtojen osalta?

Etuuden kehittäminen tulisi aloittaa käytettyjen termien, haku- ja päätöksentekomenettelyjen, maksupäivien jne. yhtenäistämällä tarkoituksenmukaisilta osin. Myös etuuksien määräytymisperusteita tulisi yhtenäistää, niin, että järjestelmä tulisi helpommin hahmotettavaksi etuuden saajalle. Esimerkiksi sairauspäivärahaa myönnetään nyt kuudelta päivältä viikossa ja työttömyysturvaa viideltä päivältä viikossa.

Yhden perusturvaetuuden myötä siirtymät eri elämäntilanteiden välillä tulee tehdä sujuviksi. Nyt yksilö ottaa tulottomuusriskin palvelulta ja etuudelta toiselle siirtyessään. Jo pelkästään riskin pelko aiheuttaa muuttuvien palveluiden ja siirtymien välttämistä, sillä taloudellisten puskurien puuttuessa lyhyeenkään tulottomuuteen ei ole varaa. Esimerkiksi sairauspäivärahalta työttömyysturvalle siirtymisessä negatiivisia kannusteita aiheuttavat

työttömyysturvan omavastuupäivät. Ihmiset eivät hakeudu työttömyysturvalta sairauslomalle, koska omavastuupäivät heikentävät heidän talouttaan. Näin ei kerry tietoa heidän sairaushistoriastaan ja myöhemmin ei löydy riittävästi perusteita henkilön työkyvyttömyyden toteamiselle, vaikka sille olisi tarve. Yhden perusturvaetuuden kohdalla tulisi varmistaa, että etuuden sisällä syyperusteelta toiselle siirryttäessä ei syntyisi katkoksia, vaan toimeentulo turvattaisiin etuuden jatkumisella, vaikka syyperusteen mukaisen siirtymän käsittely vaatisikin selvittelyä.

Jotta voidaan luoda ihmisille sujuvia polkuja eri elämäntilanteissa, on tarpeen myös arvioida eri etuuksien saamisperusteiden ja niihin liittyvän vastikkeellisuuden toimivuutta etuuslajilta toiselle siirryttäessä yhdistetyn perusturvaetuuden sisällä. Esimerkiksi sairaasta työttömäksi siirryttäessä ihmiseen kohdistuvat velvoitteet ja sanktiot muuttuvat merkittävästi hetkessä. Tulisi pohtia, voisiko siirtymävaiheissa määräaikaisesti velvoitteet olla joustavampia.

Yhdistetyn etuuden kehittämisen yhteydessä tulisi myös pohtia nykyisten etuuksien ja niiden syyperusteiden kehittämistä. Työmarkkinatuella on esimerkiksi ns. tosiasiaa työkyvyttömiä työttömiä. Yhdistetyn perusturvaetuuden kehittämisen yhteydessä olisi mahdollisuus määrittellä tälle nyt vaikeassa asemassa olevalle ryhmälle paremmin heidän tilanteeseensa vastaavat ehdot ja velvoitteet etuuden sisällä.

Etuuden tason tulee olla riittävä. Erilaisilla lisillä tulee varmistaa erityistä tukea tarvitsevien ryhmien, kuten vammaisten ihmisten tai pienituloisten lapsiperheiden riittävä toimeentulo. Yhden perusturvaetuuden tulee huomioida perhetilanteiden monimuotoisuus ja vastuut lapsen elatuksesta. Myös omaishoitotilanteet tulee huomioida.

Sosiaaliturvan vaihtoehtoisia järjestämistapoja selvittänyt työryhmä esitti myös hoivaosan sisällyttämistä etuuteen. Tätä vaihtoehtoa tulisi selvittää lisää.

Yhdistetylle etuudelle tulee luoda joustava yhteensovitus ansiotulojen kanssa. Tulee ratkaista, kuinka asiakkaille tehdään mahdollisimman selkeäksi etuuden ja ansiotulojen yhteensovituksen vaihtelut eri elämäntilanteissa, esimerkiksi työttömän ja sairauslomalla olevan välillä.

Ihmisten osallisuuden lisääminen on tärkeä tavoite ja perusturvaetuuteen yhdistetty osallisuuslisä voisi tukea tässä. Osallisuuslisän luomista etuuteen tulisi selvittää. Osallistuminen tulisi määrittellä mahdollisimman laajasti. Keskeistä on myös, että palveluja on riittävästi tarjolla. Mahdollinen osallistumislisä olisi parhaimmillaan, kun se tukee aidosti yksilön osallisuutta ja aktiivisuutta.

Yhden perusturvaetuuden jatkokehittämisessä voitaisiin tukeen yhdistää myös asumisosa.

B) toimeenpanon osalta?

Toimeenpanossa tulisi panostaa asiakaslähtöisyyteen. Riittävä palveluohjaus ja neuvonta tulee varmistaa.

Syyperusteisena etuutena yhteen perusturvaetuuteen jää edelleen erilaisia ehtoja, velvoitteita ja työtulojen huomioiminen tulee vaihtelevaan eri syyperusteiden mukaan. Etuuden toimeenpano on tärkeässä asemassa sen varmistamisessa, että ihmiset voivat kokea etuuden selkeänä ja joustavana.

Keskeisenä keinona tässä olisi selkeyttää ja helpottaa etuuksien hakemista. Käyttöön tulisi ottaa etuusehdotus. Ihmisen ei tarvitsisi itse selvittää sosiaaliturvan koukeroita, vaan riittäisi, että hän kertoisi tuen tarpeestaan missä tahansa Kelan palvelukanavassa. Sen jälkeen Kelassa laadittaisiin annettujen tietojen ja rekisteritietojen perusteella etuusehdotus kaikista niistä etuuksista, joihin hän voisi olla oikeutettu. Käsittelyssä hyödynnettäisiin kaikki asian kannalta oleellinen jo olemassa oleva tieto, jotta ihminen ei joutuisi toimittamaan samoja tietoja moneen kertaan. Etuusehdotusta voitaisiin myös kehittää päätösehdotukseksi. Silloin ihmisen itsensä pitäisi vain tarkistaa ja hyväksyä ehdotus, jotta päätös tulisi voimaan. Jotta ihminen saisi parhaan mahdollisen avun, etuusehdotukseen olisi hyvä saada etuuksien lisäksi myös tieto niistä palveluista, joita hän saattaisi tilanteessaan tarvita.

13. Ehdotusten priorisointi

13.1 Välimietinnössä on komitean 31 ehdotusta tuleville hallituksille. Mitä kolmea ehdotusta tulisi edistää ensimmäisenä ja miksi?

Perusturvaetuuksien yhtenäistäminen ja yhdistäminen on ehdotus, jota on syytä edistää viipymättä. Ehdotuksen edistäminen tukee muitakin välimietinnön ehdotuksia muun muassa järjestelmän selkeyttämisestä ja yksinkertaistamisesta. Se voi edistää etuuksien toimeenpanon selkeyttämistä ja etuuksien asiakaslähtöistä hakemisprosessia.

Jotta sosiaaliturvajärjestelmä voi toimia parhaalla mahdollisella tavalla, tulee myös etuuksien ja palvelujen yhteensovittamista kehittää.

Tutkimus on osoittanut, että perheen köyhyys voi aiheuttaa lapselle pitkälle tulevaisuuteensa vaikuttavia vaikeuksia. Yksilön kärsimyksen lisäksi perheiden tämänhetkiset toimeentulo-ongelmat aiheuttavat yhteiskunnalle kuluja pitkälle tulevaisuuteen. Lapsiköyhyyseriskin ehkäiseminen ja vähentäminen on yksi keskeinen ratkaistava kysymys.

14. Julkisen talouden kestävyys

14.1 Sosiaaliturvauudistuksessa tehtävät ratkaisut voivat joko vahvistaa tai heikentää julkista taloutta pitkällä aikavälillä. Komitea on linjannut, että uudistuksen tulee osaltaan varmistaa julkisen talouden kestävyys työllisyyttä ja väestön työ- ja toimintakykyä

vahvistamalla. Tulisiko sosiaaliturvan uudistamisella tavoitella parannusta julkisen talouden kestävyyspitkällä aikavälillä ja jos kyllä, niin miten?

Julkisen talouden kestävyyspitkällä aikavälillä on tärkeä tavoite. Työllisyysasteen nosto on tässä keskeinen tekijä. Se vaatii ihmisten työ- ja toimintakyvyn vahvistamista. On varmistettava, että kaikkien ihmisten potentiaali ja olemassa oleva työkyky saadaan käyttöön. Tähän liittyy muun muassa osa-aikaisen työntekijän mahdollisuuksien lisääminen, kuntoutuksen kehittäminen, nuorista ja syrjäytymisvaarassa olevista ihmisistä paremmin kopin ottaminen. Tällä hetkellä järjestelmä on pirstaleinen ja ihmisten potentiaali jää osin käyttämättä. Myös syntyvyyden kasvua tulee vahvistaa tarjoamalla lapsiperheille riittävää tukea. Sosiaaliturvajärjestelmä, joka sekä palvelujen että etuuksien osalta huomioi monimuotoiset perhetilanteet, on yksi keskeinen tekijä sekä työssäkäynnin vahvistamiselle että työssä jaksamisen ja työssä pysymisen mahdollistamiseksi.

Sosiaaliturvan kehittämisellä selkeämmäksi ja joustavammaksi sekä sen tasoa parantamalla voidaan vahvistaa ihmisten työ- ja toimintakykyä sekä työmarkkinoille osallistumista. Turhan byrokratian karsiminen myös mahdollistaa henkilöstöressurssien paremman kohdentamisen ihmisten tukemiseen. Sosiaaliturvan leikkauksilla ja riittämättömillä palveluilla taas voi olla kauaskantoisia vaikutuksia ihmisten elämään, yhteiskunnalle aiheutuviin kustannuksiin ja yhteiskunnan vakautteen pitkällä aikavälillä. Tutkimus on osoittanut, että perheen köyhyys voi aiheuttaa nuorelle pitkälle hänen tulevaisuuteensa vaikuttavia vaikeuksia. Näin perheiden tämänhetkiset toimeentulo-ongelmat aiheuttavat yhteiskunnalle kuluja pitkälle tulevaisuuteen.

Mikäli toimivimmat etuudet yhdessä palvelujen kanssa onnistuvat estämään sosiaalisten ongelmien kasautumista ja tukemaan ihmisiä ajoissa ongelmien kanssa, pitkällä tähtäimellä kalliita korjaavia sosiaali- ja terveyspalveluja tarvitaan vähemmän, pitkittyneitä toimeentulotukiasiakkuuksia on vähemmän ja muiden sosiaalisten ongelmien hoitoon tarvitaan vähemmän rahaa. Riittävä sosiaaliturva on investointi, jonka tuotot toteutuvat viime kädessä ihmisten lisääntyneen hyvinvoinnin kautta.

15. Komitean linjaukset toisen kauden työlle

15.1 Komitea on linjannut toisen kautensa työstä alaluvussa 6.2. Mikä luetelluista kokonaisuuksista on tärkein ja miksi?

Toisen kauden työlle linjatut kokonaisuudet ovat järjestöjen näkökulmasta tärkeitä ja niistä on mahdoton valita vain yhtä tärkeintä. "Väärällä" etuudella oleminen sekä etuuksien yhteensovittaminen palveluihin ja etuudensaajien osallistumisen lisääminen on näistä yksi oleellinen. "Väärällä" etuudella olevat ovat yksi keskeinen järjestöjen työssä näkyvä ryhmä, jonka tilanteeseen olisi vihdoin löydettävä ratkaisuja. Jotta järjestelmä voi toimia tehokkaasti

ja tukea ihmisiä saumattomasti eri tilanteissa, on etuuksien ja palvelujen yhteensovittamista parannettava.

15.2 Mihin suuntaan luettuja kokonaisuuksia tulisi kehittää?

”Väärällä” etuudella olevien aseman parantamiseen liittyviä kysymyksiä on käsitelty vastauksessamme kohtaan 3.1. Järjestelmää tulisi kehittää niin, että kaikille löytyisi heidän työ- ja toimintakykynsä sopiva etuus, jossa velvollisuudet olisivat sopivat ja tarjolla olisi myös tarpeenmukaisia palveluja. On ensiarvoisen tärkeää, että etuuksia ja palveluita kehitetään yhdessä, tukemaan yhteisiä tavoitteita kuten lapsiperheköyhyyden tai pitkäkestoisen toimeentulotuen tarpeen vähentämistä.

Viimesijaisen sosiaaliturvan asemaa sosiaaliturvajärjestelmässä kokonaisuudessa tulisi löytää ratkaisuja, joilla pitkäaikaista toimeentulotuen tarvetta voitaisiin vähentää. Jatkotyössä tulee huomioida ihmisoikeusvelvoitteiden edellytys, että oikeutta sosiaaliturvaan tulee toteuttaa käytössä olevien voimavarojen mukaan mahdollisimman täysimääräisesti (ns. progressiivinen toteutuminen). Oikeuksien heikennykset ovat sallittuja vain tarkoin määritellyissä tilanteissa, ja vähimmäistason syrjimätön toteutuminen on aina turvattava. Perusturvan tasoa tulisi korottaa.

Asumistuen kehittämisen osalta viittaamme vastaukseen kohdassa 7.

Etuuksien ja tukien yksilökohtaisuutta ja perhe- ja kotitalouskohtaisuutta tulisi kehittää huomioimaan paremmin perhetilanteinen monimuotoisuus.

Oikeuksien ja velvollisuuksien tasapaino, yhteisvastuu ja yhdenvertaisuus tulevaisuuden sosiaaliturvajärjestelmässä -kokonaisuutta tulee kehittää niin, että ihmiset kokevat järjestelmän oikeudenmukaisena ja keneenkään ei kohdisteta sellaisia velvoitteita, joihin hän ei tosiasiallisesti pysty vastaamaan.

16. Mitä muuta haluat todeta sosiaaliturvauudistuksesta?

Sosiaaliturvauudistusta on jatkettava Suomen ihmisoikeusvelvoitteiden edellyttämällä tavalla. YK:n taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien sopimus, uudistettu Euroopan sosiaalinen peruskirja sekä muut Suomen ratifioimat sosiaaliturvaa koskevat sopimukset velvoittavat Suomea. Uudistuksessa on edettävä huolellisten, eri elämäntilanteet ja väestöryhmät huomioivien ihmisoikeusvaikutusten arviointien pohjalta. Asiakaslähtöisyyden tulee olla keskiössä.

Sosiaaliturvauudistusta ollaan tekemässä toimeentuloturvaan käyttäviä ihmisiä varten. Jotta tämä näkökulma säilyy kirkkaana, tulee heitä edustavat järjestöt pitää jatkossa tiiviisti mukana uudistamistyössä ja myös eri väestöryhmien suora kuuleminen tulee jatkaa.

Jatkossa sosiaaliturvaa on kehitettävä vastaamaan uusiin ekososiaalisiin riskeihin. Sitä kannattaa myös hyödyntää oikeudenmukaisen vihreän siirtymän edistämiseksi.

Sosiaaliturvan kehittämisessä tulee jatkossa huomioida ikääntyvän väestön aiheuttaman hoivan tarpeen kasvu ja sen vaikutukset omaistaan hoivaavien työskentelyyn. Suuri osa omais- ja läheishoivasta on omia vanhempiaan hoivaavien työssäkävien jälkeläisten varassa. Työhön saattaa omais- ja läheishoivan vuoksi tulla katkoksia, jossa riittävä sosiaaliturva on varmistettava. Kun omais- tai läheishoivatilanne on sitova ja henkisesti vaativa, ei kaikilla ole mahdollista hyödyntää työn joustoja eikä varaa jäädä työstä pois. Ensisijainen lähtökohta tulisi aina olla omaishoitajan mahdollisuus työssäkäyntiin, mutta jos se ei onnistu, tulee turvata riittävä taloudellinen tuki ja palvelut. Työttömyysturvassa on ongelmana, että omaishoitajan mahdollisuuksia ottaa työtä vastaan tulkitaan käytännössä usein yhä liian tiukasti. Omaishoidon tuki vaikuttaa myös vähentävästi moniin tukiin, esimerkiksi perustoimeentulotukeen, opintotukeen, kotihoidon tuen hoitolisään, työmarkkinatukeen, työkyvyttömyyseläkkeeseen ja osatyökyvyttömyyseläkkeeseen sekä estää yrittäjän starttirahan saamisen. Omaishoidon tuki tulisi säätää etuoikeutetuksi tuloiksi näihin tukiin nähden.

Eläkejärjestelmä on rajattu sosiaaliturvakomitean työn ulkopuolelle. Kuitenkin pienituloisten eläkeläisten toimeentuloon tulisi uudistuksessa kiinnittää huomiota. On olennaista huomioida, että eläkeläisten mahdollisuudet parantaa toimeentuloaan työskentelemällä ovat rajalliset. Komitean jatkotyössä tämä korostaa eläkkeellä olevien asumiskulujen sekä sosiaali- ja terveydenhuollon ja lääkkeiden omavastuuosuuksien kohtuullistamista. Monet pienituloiset eläkeläiset olivat pienituloisia jo ennen eläkkeelle siirtymistä. Tästä näkökulmasta korostuu erityisesti nuorena työkyvyttömäksi jääneiden asema. On tärkeää, että nuorena vammautuneille tai syntymästään saakka vammaisille turvataan riittävä eläkeajan toimeentulo eläke- ja sosiaaliturvaetuuksilla. Eläkeläisköyhyyden ehkäisemisen kannalta keskeiset toimet liittyvät työikäisen väestön työllisyyden edistämiseen ja työkyvyn ylläpitämiseen.

Jatkossa sosiaaliturvauudistuksessa olisi ratkottava myös pienempien erityisryhmien sosiaaliturvan haasteita. Esimerkiksi toimeksiantosopimuksella toimivien perhehoitajien tilanne on turvaton. Perhehoitaja kantaa taloudellisen riskin perhehoidon muutostilanteissa. Perhehoitajuuden tulisi olla hyväksyttävä syy olla pois työmarkkinoilta ilman aikarajaa. Tämä mahdollistaisi ansiosidonnaisen työttömyysturvan perhehoitajuutta edeltävien ansioiden perusteella. Nyt toimeksiantosuhteisten perhehoitajien pääongelma on se, että heillä ei ole lainkaan työttömyysturvaa. Perhehoitajan ennakkovalmennus ei ole työttömyysturvalain tarkoittama tutkinto. Se voi johtaa tilanteeseen, jossa perhehoitajan uran tehneelle perhehoitajalle asetetaan viiden kuukauden karenssi hänen hakiessa työmarkkinatukea. Perhehoitajuus ei kerrytä työssäoloahtoa.

Jatkossa sosiaaliturvan kokonaisuutta olisi tarkasteltava myös esimerkiksi vankeusrangaistusta suorittavien kohdalla. Vangit on suljettu useiden etuuksien, esimerkiksi sairauspäivärahan ulkopuolelle. Järjestelmä on monimutkainen ja vaikeasti hallittava eikä se tue riittävästi

rikoksettomaan elämään suuntautumista. Mikäli vankeusrangaistusta suorittavat olisivat useammin oikeutettuja etuuksiin, heidän mahdollisuutensa kuntoutua rikoksettomaan elämään paranisivat ja mahdollisuutensa maksaa velkoja, rikosvahinkokorvauksia ja elatusmaksuja paranisivat.